

ETT SKYDDSRUM FÖR KULTURARVET?

**En komparativ undersökning av Riksarkivets och
Rigsarkivets krisberedskap**

Annika Haugsöen

Examensarbete (30 högskolepoäng) i arkivvetenskap för masterexamen inom
ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Jonas Nordin

År: 2023

A shelter for the cultural heritage? A comparative examination of the crisis preparedness in the National Archives of Sweden and Denmark

Abstract

This master's thesis aims to investigate how crisis preparedness is conducted in the Swedish and Danish archive sector and specifically the national archives in Sweden and Denmark. The research questions asked are: 1. Which crisis consciousness do the Swedish and Danish national archives have? 2. In which way does the formal frameworks control and affect crisis preparedness in Sweden and Denmark? 3. How is crisis consciousness traded in a practical crisis preparedness in the two national archives?

Two organizations were interviewed in this study: the national archives in Sweden and in Denmark. I am interested in how the national archives plan for potential social crisis, natural disasters, or armed conflicts. Do they have the means necessary to protect their collections and thus a part of the cultural heritage in Sweden and Denmark?

The theoretic frameworks applied to the research material are critical discourse analysis. The discourse in focus in this master thesis is the discourse of crisis preparedness and how the discourse has transformed and developed concerning the crisis consciousness in the national archives in Sweden and Denmark.

The results of this study show that it is mandatory by law in Sweden to have an evacuation plan but currently the Swedish national archive does not have one, but work on one is in progress. The Danish national archive has an evacuation plan, but due to secrecy, they cannot say anything about it. Crisis consciousness is an important and current event in the archives, due to the world mode: the war in Ukraine, natural disasters, and social crisis like the Covid-pandemic. The Danish national archive cannot share which collections they choose to save in an emergency crisis due to secrecy. Collections of legal certainty is something that is important to save according to the Swedish national archive. It is important to have a crisis plan before something happens, and not when it happens, then it can be too late to save the cultural heritage in the archives. Crisis preparedness is a collective business, everyone must give a hand.

The findings of this study are important since it show how the world mode affects the crisis preparedness of the national archives in Sweden and Denmark. It shows that there is important that the formal frameworks support crisis preparedness and that there is economical means to be able to have the right methods to save the cultural heritage in the national archives.

Keywords

ABM; Arkivvetenskap; krisberedskap; krismedvetande; kulturarv; samhällskris; naturkatastrof; väpnad konflikt; bevarande; lagrum; riksarkiv; Sverige; Danmark; – ALM; Archival science; crisis preparedness; crisis consciousness; cultural heritage; social crisis; natural disaster; armed conflict; appraisal; formal frameworks; national archives; Sweden; Denmark

Tack

Tack till min handledare Jonas Nordin för handledning av uppsatsen! Tack även till informanterna från Riksarkivet och Rigsarkivet för att ni ställde upp med er tid och kunnande!

Innehåll

1. Inledning	6
2. Syfte och frågeställningar	7
2.1 Beskrivning av forskningsproblem och syfte.....	7
2.2 Forskningsfrågor	8
2.3 Material och avgränsningar	9
2.4 Disposition	10
3. Bakgrund	12
3.1 Begrepp och definitioner	12
3.1.1 Krisbegreppet.....	12
3.1.2 Krisberedskap	13
3.1.3 Kulturarv	13
3.2 Arkivens demokratiska aspekt	15
3.2.1 Informationssäkerhet.....	16
3.3 Riksarkivens uppdrag och organisation	17
3.3.1 Svenska Riksarkivet.....	17
3.3.2 Danska Rigsarkivet	18
3.3.3 Likheter och skillnader	20
4. Tidigare forskning	21
4.1 Kulturarv och väpnade konflikter	21
4.2 Kulturarv och katastrofer	22
4.3 Kulturarv och samhällskriser	23
5. Teori	25
5.1 Arkivteoretiskt perspektiv	25
5.2 Kritisk diskursanalys	26
5.2.1 Faircloughs kritiska diskursanalys	27
5.3 Varför kritisk diskursanalys?	27
6. Metod	29
6.1 Val av metod	29
6.2 Diskursanalys	29
6.2.1 Urval och avgränsning	29
6.3 Intervjuer	29
6.3.1 Urval och avgränsning	30
6.3.2. Genomförande	31
6.4 Etiska aspekter	31
7. Resultat och analys	32
7.1 Intervjuer på Riksarkivet och Rigsarkivet	32
7.2 Kulturarv och krisberedskap	32
7.3 Formella ramar	36
7.3.1 Svensk lagstiftning.....	36
7.3.2 Dansk lagstiftning	40
7.3.3 Övrig relevant lagstiftning för båda riksarkiven	41
7.4 Krismedvetande	43
7.4.1 Kulturarv och väpnade konflikter	43
7.4.2 Kulturarv och katastrofer	49
7.4.3 Kulturarv och samhällskriser	53
8. Diskussion och slutsatser	56
8.1 Diskussion	56
8.2 Slutsatser	56

9. Förslag till vidare forskning.....	61
10. Litteraturförteckning.....	62
10.1 Tryckta källor.....	62
10.2 Litteratur.....	65
Bilaga 1 Intervjuguide	69

1. Inledning

Kulturarv har förstörts under flertalet tillfällen i historien på grund av väpnade konflikter. De senaste åren har internationella politiska aktörer ”börjat använda kulturarv för att påverka stater och deras territorier” (Legnér 2022a, s. 361). Det är inte bara människor som dödas i krig, även kulturer kan förstöras. Landet Irak är ett exempel på ett land vars fornlämningar har förstörts och plundrats flertalet gånger. Syrien och Ukraina är andra länder som på senare tid har blivit utsatta. Hur ska ett lands kulturskatter kunna skyddas om en kris uppstår eller ett krig utbryter? Utifrån rådande världsläge med kriget i Ukraina och hur det påverkar landets kulturarv, väcktes mitt intresse för hur beredskapen ser ut vad gäller bevarande och tillgängliggörande av arkivsektorns kulturarv i tider av väpnade konflikter. Ukrainas kulturarv räddas genom ett projekt kallat SUCHO där arkivarier, bibliotekarier, forskare och programmerare arbetar som volontärer för att identifiera och arkivera högrisksajter, digitalt innehåll och data på ukrainska kulturinstitutioner så att de finns kvar för eftervärlden om de förstörs (SUCHO 2022). Denna försvarsinsats kan bidra till en nationell sammanhållning och bli ett slags ”skyddsrum” som hjälper till att bevara kulturarvet men även stärka försvarsviljan. Skulle vi göra på samma sätt i Sverige eller i Danmark? Hur ser beredskapen ut inom arkivvärlden vid en samhällskris, naturkatastrof eller väpnad konflikt? Att ha beredskap att skydda och/eller försvara arkivens samlingar kan minimera eventuella risker och skador på arkivhandlingar. Den pågående situationen i Ukraina, covidpandemin som påverkat hela världen under flera år och pågående klimatförändringar påverkar samhället på olika sätt. Omvärlden har förändrats och det gäller att ha beredskap för eventuella kriser, katastrofer eller konflikter. Detta gäller samhället i stort, men även inom arkivvärlden.

2. Syfte och frågeställningar

2.1 Beskrivning av forskningsproblem och syfte

Inom min utbildning, arkivvetenskap inom ABM- mastersprogrammet vid Lunds universitet, har fokus huvudsakligen varit på den anglosaxiska och svenska arkivsektorn. Det nordiska perspektivet har varit minimalt och därför är det intressant att förutom Sverige, även titta på ett nordiskt land som Danmark. Danmark ligger nära Sverige och länderna har en lång historia med politiska och kulturella relationer till varandra. Landet har, till skillnad från Sverige, varit under tysk ockupation under andra världskriget och det kan ha påverkat landets krismedvetande. Min uppsats kan bidra med en insyn i hur krismedvetandet och krisberedskapen ser ut generellt sett i den svenska och danska arkivvärlden och speciellt på de två riksarkiven. Krisberedskap är inte något ämne som har tagits upp i utbildningen över huvud taget, men det är ett viktigt ämne som bör lyftas upp och diskuteras anser jag. Min undersökning av arkivens krisberedskap kan vara ett bidrag till att täppa igen denna lucka.

Syftet med studien är *att undersöka hur krisberedskapen ser ut inom den svenska och danska arkivsektorn och specifikt på Riksarkivet och Rigsarkivet*. Undersökningen kommer att vara av komparativ art med det svenska och det danska riksarkivet som forskningsobjekt. Norman Faircloughs kritiska diskursanalys kommer att vara utgångspunkt för genomförandet av studien. Diskursbegreppet kan rymma flera olika betydelser. Enligt Marianne Winther Jørgensen och Louise Philips kan begreppet diskurs innebära en idé om att språket är konstruerat i olika mönster när vi ägnar oss åt olika sociala begivenheter. Man kan exempelvis tala om en politisk diskurs. Det finns enligt dem ingen egentlig enighet om vad diskurser är eller hur man analyserar dem. Diskursanalys är en rad tvärvetenskapliga och multidisciplinära ingångar (tilgange) som kan användas på många olika sociala områden i många olika typer av undersökningar. Winther och Philips kommer fram till att en diskurs ”er en bestemt måde at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på” (Winther Jørgensen & Philips 1999, s. 9). Norman Faircloughs

definition av diskursbegreppet innebär att ”diskurs kan ses som talad eller skriven text” (Bergström & Ekström 2018b, s. 254).

Forskningsfrågorna besvaras med hjälp av material från intervjuer gjorda på Riksarkivet i Sverige samt Rigsarkivet i Danmark samt läsning av lagar, styrdokument och övrig litteratur relevant för ämnet. Mitt urval av studieobjekt är det svenska Riksarkivet samt det danska Rigsarkivet och specifikt deras krisberedskap. De två riksarkiven kommer att användas för urval i en komparativ undersökning utifrån kritisk diskursanalys. Valet av riksarkiven i Sverige samt Danmark beror på deras viktiga, normativa och inflytelserika roll inom arkivsektorn i respektive land. Att Danmark används som jämförelseland beror på landets närhet till Sverige och att språket är lätthanterligt, men även att det har en historia av tysk ockupation som kan ha präglat den danska arkivsektorn. Den svenska krisberedskapen kan ställas i förhållande till den danska och länderna har en lång historia med politiska och kulturella relationer till varandra. Likheter och skillnader sinsemellan länderna är därför intressanta att undersöka.

Det är viktigt att undersöka arkivens krismedvetande och krisberedskap då arkiven bevarar vårt gemensamma kulturarv för kommande generationer. Skulle arkiven utsättas för eventuella konflikter, katastrofer och/eller kriser kan kulturarvet riskeras att gå förlorat och därmed en stor del av vår historia.

2.2 Forskningsfrågor

Forskningsfrågorna kommer att styra framställningen i uppsatsen och är som följer:

1. Vilket krismedvetande har det svenska Riksarkivet och det danska Rigsarkivet?
2. Hur styr och påverkar de formella ramarna arkivens krisberedskap i Sverige och i Danmark?
3. Hur omsätts krismedvetande i en praktisk krisberedskap på de två riksarkiven?

Den första forskningsfrågan undersöker vilket krismedvetande som finns hos respektive riksarkiv. Även likheter och skillnader mellan de två riksarkiven undersöks vad gäller förutsättningarna, men även synen på vad som är värt att bevara vid en kris eller extraordinär händelse och hur man går till väga i arbetet med att skydda arkivens kulturarv.

Den andra forskningsfrågan undersöker förutsättningar för arkivens arbete med krisberedskap. Juridiskt regelverk såsom lagar och förordningar som styr över arkivens verksamhet och arbete med att skydda sina kulturarvssamlingar undersöks. Därmed kan den juridiska diskursens omfattning och inflytande på arkivens krisberedskap upptäckas. För att kunna få en inblick i hur arkivens arbete påverkas av den politiska diskursen, kommer olika beslut såsom allmänna förändringar i Sveriges och Danmarks beredskap, budgetförändringar, styrdokument eller annat som kan vara relevant i arbetet med att skydda arkiven undersökas. Den ekonomiska diskursen undersöks för att ge en bild om arkivens krisberedskap får speciellt utrymme ekonomiskt sett. Hur påverkar ekonomiska förutsättningar arkivsektorns krisberedskap?

Den tredje forskningsfrågan undersöker hur förutsättningarna kan omsättas i praktiken, det vill säga hur krismedvetandet ser ut i respektive riksarkiv. I detta ingår även synen på kulturarv och vad som anses värt att bevara och prioritera i ett skarpt läge och hur arkiven arbetar med att skydda arkiven och om och i så fall hur arbetet med krisberedskap har ändrats över tid. Om det ska finnas en beredskap för eventuella kriser av olika slag i samhället behöver människor vara krismedvetna och beredda på att formulera planer för att lösa dessa kriser. Enligt *Svensk ordbok* innebär begreppet krismedvetande ”klar insikt om (innebörden av) viss, aktuell kris särsk. ekonomisk sådan” (Svensk ordbok 2023). Det finns belägg för ordet sedan 1980-talet (ibid).

Enligt Anders Persson kan begreppet krismedvetande kopplas till förväntningar av olika slag, till exempel ekonomiska sådana eller olika aktörers förväntningar. Att vara krismedveten innebär enligt Persson, ”inte enbart att tänka på ett visst sätt, utan också att definiera en situation på ett särskilt sätt och i förlängningen också handla på ett speciellt sätt i den” (Persson 1996). Anders Persson skriver om krismedvetande kopplat till ekonomi, och jag anser att hans definition av begreppet kan användas i min undersökning av arkivens krismedvetande.

2.3 Material och avgränsningar

Här följer de olika lagar, förordningar, lagförarbeten, styrdokument som används i uppsatsen. Dessa källor samt intervjumaterialet används för att besvara forskningsfråga två.

När det gäller Sverige kommer följande policydokument användas: Arkivlagen (SFS 1990:782) som främst är för de kommunala och statliga myndigheterna såsom exempelvis Riksarkivet. Arkivförordningen (SFS 1991:446) som kompletterar arkivlagen med bestämmelser för statliga myndigheter. Tryckfrihetsordningen (SFS 1949:105). Lagen om undanförelse och förstöring (SFS 1992:1402) som är den senaste versionen av lagen, men även de äldre versionerna (SFS 1939:948) och (SFS 1961:655) kommer att nämnas. Förordningen om undanförelse (SFS 1993:243) är också viktig. Förutom dessa kommer arkivutredningen *Härifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (SOU 2019:58) användas som ger en översyn över arkivområdet och speciellt kulturarvsbegreppet som är intressant i min undersökning. Offentlighets- och sekretesslagen (SFS 2009:400), Förordningen om statliga myndigheters beredskap (SOU 2022:524) är även viktiga i detta sammanhang.

Vad gäller Danmark kommer Arkivloven LBK nr 1201 af 28/09/2016 som motsvarar den svenska arkivlagen som ramlag för danska arkiv. Bekendtgørelse om offentlige arkivalier og om offentlige arkivers virksomhed (BEK nr 591 af 26/06/2003) tar upp regler för hur arkivalier ska bevaras. Begendtgørelse af beredskapsloven (LBK nr 314 af 03/04/2017) tar bland annat upp hur man ska förebygga och begränsa skador, dock inte specifikt på kulturegendom. Cirkulære om myndighedernes indberetning till Statens Arkiver m.k. (CIR) nr 195 af 20/11/2001) tar upp vad man ska göra om arkivalier blir skadade av brand eller vatten.

Haagkonventionen från 1954 är relevant då den tar upp skydd för kulturegendom i händelse av väpnad konflikt och är speciellt inriktad på kulturarv. Konventionen har ratificerats av både Sverige och Danmark.

2.4 Disposition

I kapitlet ”Bakgrund” diskuteras för uppsatsen relevanta begrepp och definitioner och arkivens demokratiska aspekt tas upp liksom en presentation av de två riksarkiven som är föremål för undersökningen. I efterföljande kapitel, ”Tidigare forskning” presenteras relevant litteratur för uppsatsens ämne. Det är indelat i tre teman: Kulturarv och väpnade konflikter, Kulturarv och naturkatastrofer och kulturarv och samhällskriser. Kapitlet ”Teori” inleds med ett arkivteoretiskt perspektiv med hjälp av Terry Cooks teori om ett paradigmskifte i arkivvärlden. Sedan presenteras kritisk diskursanalys. Kapitlet avslutas med syftet bakom teorivalet. I kapitlet ”Metod” presenteras den kvalitativa metod som används i

uppsatsen: kritisk diskursanalys och intervjuer. Urval och avgränsningar för respektive metod tas upp samt etiska aspekter vad gäller intervjuerna. I nästkommande kapitel "Resultat och analys" presenteras dokumentstudier och material från intervjuerna som har gjorts utifrån olika teman: Kulturarv och krisberedskap. Formella ramar, det vill säga lagar och föreskrifter, Kulturarv och väpnade konflikter, Kulturarv och naturkatastrofer och Kulturarv och samhällskriser. Resultat blandas med analys. I kapitlet "Diskussion och slutsatser" redogörs för vilka slutsatser som kan dras av dokumentstudier och intervjuer för att besvara forskningsfrågorna. I det avslutande kapitlet "Förslag till vidare forskning" ges förslag på uppsatsämnen inom ämnet krisberedskap. "Litteraturförteckning" och bilaga med intervjuguide finns i slutet av uppsatsen.

3. Bakgrund

Här nedan diskuteras för uppsatsen relevanta begrepp och definitioner. Arkivens demokratiska aspekt och vikten av att skydda arkiven tas upp. Slutligen presenteras de institutioner som undersöks i uppsatsen, det vill säga det svenska Riksarkivet och det danska Rigsarkivet.

3.1 Begrepp och definitioner

Begrepp kan innehålla olika meningar när de används (Boréus & Bergström 2018a). Jussi Kurunmäki och Jani Marjanen menar att ”en begreppshistorisk känsla för språket kan också vara en central aspekt i många komparativa studier” och att den ”är lämplig för studier som undersöker ett fenomen i olika samtida kontexter.” (Kurunmäki & Marjanen 2018, s. 180). För min undersökning kan dessa kontexter handla om hur lika eller olika de två riksarkivens krismedvetande och krisberedskap är.

3.1.1 Krisbegreppet

Begreppet och fenomenet kris är inget unikt för vår samtid. Man kan gå tillbaka till exempelvis digerdödens tid, det vill säga mitten av 1300-talet och tala om kris. Skillnaden mellan då och nu är att vi genom media blir mer uppmärksamma på krisen. Digerdöden är ett exempel på ”kris som faktum” (Arvidson, Geisler & Hansson 2013, s. 9) och något som kan undersökas.

För Riksarkivet innebär begreppet kris att ”en kris som motiverar ett utökat bevarande bör ha en viss dignitet och omfattning” (Riksarkivet 2023b, s. 5). ”Krisen bör innebära en unik och tillfällig påfrestning på det svenska samhället som är så stor att myndigheter eller andra organisationer tvingas frångå normala rutiner inom ledning, resursfördelning eller informationsspridning för hantering av situationen” (ibid). Enligt Riksarkivet bör krisen vara ”unik och tillfällig”, ha en ”påverkan på samhället” och på ”*svenska förhållanden*” och den ”bör leda till krishantering av något slag” (ibid). Säsongsbetonade kriser eller klimatförändringar motiverar inte ett utökat bevarande enligt Riksarkivet. Nationella katastrofer och landsomfattande epidemier motiveras däremot. Krisens samhälleliga påverkan avgör om ett utökat bevarande behövs eller inte. Grannländers flyktingkriser och naturkatastrofer kan

motivera ett bevarande. Lagstiftning om totalförsvaret, höjd beredskap, olyckor och extraordinära händelser är viktig för krishanteringen (Riksarkivet 2023b).

3.1.2 Krisberedskap

Krisberedskap är en gemensam verksamhet i vårt samhälle. Enligt regeringen är samhällets krisberedskap ”förmågan att förebygga, motstå och hantera krissituationer. Syftet med svensk krisberedskap är att värna befolkningens liv och hälsa, samhällets funktionalitet och förmågan att upprätthålla våra grundläggande värden som demokrati, rättssäkerhet och mänskliga fri- och rättigheter.” (Regeringen 2023). Totalförsvarets forskningsinstitut skriver att ”Krisberedskap handlar om att förebygga, förbereda och hantera, men också om att lära av inträffade kriser.” (Totalförsvarets forskningsinstitut 2023). Beredskap kan enligt Henrik Berggren ”handla om hur stora resurser som avsatts för att förebygga ett hot. [...] Men till slut också om något annat och mer svårfångat: moral och handlingsberedskap.” (Berggren 2020, s. 16). God krisberedskap handlar om att kunna se till att mänsklig värdighet, besluts- och handlingsautonomi och därmed demokratiska värden kan bevaras (Johansson 2020, s. 51). För att kunna se till att våra demokratiska värden bevaras är det alltså av stor vikt att vår krisberedskap i olika sammanhang är god.

I min masteruppsats kommer begreppet krisberedskap handla om myndigheters och speciellt det svenska och danska riksarkivens sätt att planera för krissituationer som kan dyka upp i form av naturkatastrofer, samhällskriser och väpnade konflikter och vilken förmåga de har eller inte har att hantera dessa situationer för att kunna skydda arkivens samlingar och därmed även en del av det svenska och danska kulturarvet.

3.1.3 Kulturarv

I slutet av 1800-talet växte intresset för kulturarv och då i samband med den ökade nationalismen i Sverige. Exempelvis bildades Nationalmuseum och Nordiska museet i denna anda. Lagstiftning runt kulturarv började diskuteras i slutet av 1900-talet och även politiker börjar behandla kulturarvsfrågor och arkiv, bibliotek och museer lyftes fram som viktiga institutioner inom kulturarvssektorn i slutet av 1990-talet. Bland annat kom kulturminneslagen (1988:950), numera benämnd som kulturmiljölagen. I den kulturpolitiska propositionen från 1996, blir kulturarvsfrågorna behandlade som ett eget politikområde för första gången. Enligt denna proposition kan kulturarv ses som

spår och uttryck från det förflutna som tillskrivs värde och används i samtiden. En sådan förståelse av kulturarvet säger ingenting om vad som ska anses höra dit och den utesluter ingenting på förhand. Denna förståelse betonar samtidigt att ingenting är ett kulturarv i sig, utan att det blir det först genom att uppfattas och användas som sådant. Ett uttryck för detta är att olika objekt införlivas i samlingar vid offentliga institutioner som museer, bibliotek eller arkiv, men det kan också handla om enskilda människors värdering av föremål eller sedvänjor (*Häriifrån till evigheten* SOU 2019: 58, s. 193).

Gränserna för vad ett kulturarv är eller innebär, är enligt propositionen dynamiska. Regeringen anser även att kulturarv ska kunna användas ”för bildning, kunskap och konstnärliga upplevelser” (ibid, s. 193). Gemenskap och ifrågasättande är också viktiga aspekter vad gäller kulturarv. I arkivlagen från 1991, som fortfarande gäller, finns en bestämmelse som säger att myndigheternas arkiv är en del av vårt nationella kulturarv. Då enskilda arkiv inte regleras av arkivlagen, omnämns de inte i detta sammanhang. Det finns dock tankar om att de ska göra det i en ny arkivlag enligt arkivutredningen (SOU 2019: 58).

Riksantikvarieämbetets definition av kulturarvsbegreppet säger att

Kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan – till exempel spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper osv. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, till exempel det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv (Riksantikvarieämbetet 2023c).

Riksantikvarieämbetets kulturarvsbegrepp är brett och inkluderande i sin definition.

Arkivutredningen *Häriifrån till evigheten* (SOU 2019:58) kommer till slutsatsen att begreppet kulturarv ”är föränderligt och bör inte definieras” (ibid). Dock kan det konstateras att det bestånd och de samlingar som finns på arkiv, bibliotek och museer kan betraktas som en del av kulturarvet och ”tillgången till den del av kulturarvet som finns hos arkiven” bör tryggas (ibid).

Att bevara kulturarv kan fylla olika funktioner enligt Helen Avery, forskare vid Centrum för Mellanösternstudier och Centrum för miljö- och klimatvetenskap vid Lunds universitet. Det kan ge oss en känsla av trygghet och kontroll, skapa stolthet och en känsla av egenvärde, kontinuitet och sammanhang som kan vara till hjälp för att hantera kriser. Kulturarvet ger gemensamma referenspunkter menar Avery (Avery 2008). År 2003 gjorde det danska Kulturministeriet en utredning om kulturarvet på statliga arkiv, bibliotek och museer. Utredningen initierades som en

följd av att den danska regeringen bildat en Kulturarvstyrelse som skulle lyda under Kulturministeriet. (År 2012 slogs Kulturarvsstyrelsen och Konststyrelsen ihop till Kulturstyrelsen.) Utredningens rapport *Utredning om bevaring af kulturarven* (2003) ledde till utformningen av en långsiktig bevarandeplan för kulturarvet kallad *Bevaring med perspektiv*. Kulturarvet betraktades av regeringen huvudsakligen som något som kan kopplas till dansk kultur, danskhet och nationell identitet men även utgöra en viktig resurs för lokalsamhällen och för människors identitet. Den nationella kopplingen till kulturarvet är fortfarande starkt i Danmark menar konstvetaren Anne-Krestin Povlsen (Povlsen 2008).

Samuel Edqvist, professor i historia, menar att ”Kulturarvet är vad människor och grupper lägger i begreppet; det är en arena för maktkamp, identitet och politik” (Edqvist 2021, s. 17). Kulturarvet kan anses höra till alla eller bara för vissa utvalda människor. En dubbelhet finns i begreppet anser Edqvist. Han är kritisk till användandet av kulturarvsbegreppet för en nationell identitet (Edqvist 2021). Mattias Legnér, historiker och professor i kulturvård, använder begreppet ”för att fånga in ett samhälles kultur i bredast möjliga bemärkelse” (Legnér 2022b, s. 14). Han använder begreppen monument och kulturegendom när han pratar om kulturarv. Kulturegendom som föremål och dokument är det slags kulturarv som Legnér tar upp är av intresse för den här studien. Begreppet ”kulturarv” kan således inneha olika betydelser beroende på i vilken tid och i vilket sammanhang som ordet använts. I min studie kommer kulturarv förknippas med de samlingar som finns på arkiven.

3.2 Arkivens demokratiska aspekt

Arkiven har en viktig och stor betydelse för det demokratiska samhället och arkivutredningen (SOU 2019:58) menar att de ”har ett särskilt värde för en fri åsiktsbildning” (s. 198), vilket kan refereras tillbaka till den svenska tryckfrihetsförordningen. I förslag till ny arkivlag betonas arkivens demokratiska del i den så kallade syftesparagrafen (1§) som säger att en ny arkivlag ska: ”bidra till det demokratiska samhällets beständighet och utveckling” (ibid, s. 41). Utredningen tar även upp viktiga samhällsförändringar som kan påverka arkivsektorn på olika sätt. Ett hotat klimat, begränsade resurser, en kamp för förbättrad miljö och ”för fredliga, inkluderande och demokratiska samhällen” är några förändringar som tas upp (ibid, s. 112).

Arkivarien har en viktig demokratisk roll i vårt samhälle som förvaltare av arkivens kulturarv och därmed även för en del av vårt gemensamma minne (SOU 2019:58;

Cook 2001). En ökad delaktighet vad gäller brukarna av arkiven bidrar även till en demokratisering av arkiven. Förutom det viktiga uppdraget att bevara och tillgängliggöra är arkivens viktiga uppdrag att vara kulturarvsinstitutioner och som sådana viktiga för samhällsutvecklingen menar Eva Sjögren Zipsane. Hon hänvisar till Terry Cook och hans uppfattning att arkiv utövar en makt ”i skapandet av det moderna minnet” (Sjögren Zipsane 2016, s. 24). Under 1960- och 1970-talet började det ställas krav på öppenhet och tillgång till historisk information och kulturarv. Det gemensamma kulturarvet ägs av medborgarna, därför ses arkiven enbart som förvaltare. Arkiven börjar ses som en samhällsresurs som inte bara är till för akademiker och släktforskare. De blir viktiga samhällsaktörer (Sjögren Zipsane 2016). Arkiv är beroende av ”gode og åbne arkiver for at udvikle sig demokratisk” menar Asbjørn Hellum (Hellum 2017, s. 20). Arkivens kulturarv är viktiga för den kritiska debatten och medvetandet om traditioner, menar han.

Arkiv har många olika funktioner i vårt samhälle. Dels kan det ses som en materialsamling, dels som ett forskningsföremål (Farge 1989). De kan också ses som ett skyddsrum för vårt samlade kulturarv vad gäller analoga och digitala handlingar. De innehåller viktiga dokument som har med rättssäkerhet att göra likväl som dokument om folktro, personalakter med mera. De kan berätta om både dåtid och nutid och ge oss verktyg för framtiden (ibid). De är helt enkelt källor som är till för att användas av både forskare och allmänheten, en viktig del av vår demokrati. Utan våra arkiv och dess samlingar förlorar vi kanske den främsta källan till kunskap om det förflutna.

Arkiv kan dock användas i syfte att ta reda på information av olika slag och kan vara en viktig källa i exempelvis krigsföring. Det finns många olika handlingar som berör infrastruktur, information om människor och myndigheter som kan användas på ett negativt sätt eller helt enkelt förstöras för att suddas ut historien (Westling 2022).

3.2.1 Informationssäkerhet

En konsekvens av den ökade digitaliseringen i vårt samhälle och därmed den ökade digitala informationsmängden, är vikten av informationssäkerhet. Brister i hanteringen och säkerheten av digitala handlingar kan få allvarliga konsekvenser för samhället (SOU 2018:25). Attacker, IT-brott, kränkningar och spionage är ett hot som snabbt har eskalerat. Säkerhetsskyddslagstiftningen ger sekretessklassad information som är viktig för rikets säkerhet och bör ges särskilt skydd åt. Statliga

myndigheter ska se till att deras informationshantering uppfyller krav på säkerhet, detta framgår i Förordning (SOU 2022: 524) om statliga myndigheters beredskap (krisberedskap och höjd beredskap).

3.3 Riksarkivens uppdrag och organisation

Utvecklingen av de skandinaviska arkiven har till stor del följt de europeiska arkivens. Det finns många gemensamma nämnare mellan länderna. Här kommer fokus vara på den svenska samt danska arkivsektorn.

Från 1830-talet och framåt utvecklades riksarkiven centrala arkivdepåer för staten i både Sverige och Danmark. Både den administrativa funktionen och den historiska blev tydliga under den här tiden. En skillnad mellan det svenska och det danska riksarkivet var att det i Danmark fanns två parallella riksarkiv ett tag; det så kallade kungliga Gehejmearkiv och Kongerigets arkiver (Edquist et al. 2023, Jørgensen 1968). Efter ett par decennier slogs de ihop till ett Rigsarkiv. Under 1870- och 80-talen utvecklades riksarkiven till självständiga myndigheter. Inte förrän 1991 kom en arkivlag i Sverige. Innan dess var det Tryckfrihetsförordningen som var vägledande. I Danmark kom en arkivlag 1889 som reglerade Rigsarkivets uppdrag och den senaste arkivlagen som gäller är från 1992. Dock har några så kallade ”bekendtgørelser” gjorts genom åren, den senaste är från 2016 (LBK nr 1201 af 28/09/2016). I Sverige har dokument ansetts vara arkivhandlingar på ett tidigt stadium i deras livscykel. Så har inte varit fallet i Danmark där det endast har varit handlingar som inte längre används i den dagliga verksamheten som har ansetts vara arkivhandlingar. Både i Sverige och Danmark är arkivens tillgänglighet för allmänheten viktig (Edquist et al. 2023). I både Sverige och Danmark är riksarkiven vägledande tillsynsmyndigheter.

3.3.1 Svenska Riksarkivet

År 1618 utfärdade rikskansler Axel Oxenstierna en ny kansliordning som ersatte den som kom 1592. Det som var speciellt med 1618 års kansliordning var bland annat att kansliets sekreterare ”skulle uteslutande ägna sig åt vården av ’riksens archivum’” (Bergh 1916, s. 12). Sekreterarens uppgift innebar att ta hand om och sköta alla rikets handlingar så att de inte skulle förstöras. Genom Oxenstierna upprättades ett riksarkiv som fick en organisation som skulle komma att fungera på ungefär samma sätt fram till mitten av 1800-talet (ibid). Enligt Axel Oxenstierna

skulle arkivet kunna fungera som en skola för blivande civila tjänstemän som där skulle kunna lära sig om offentlig förvaltning (Bergh 1927). Ett antal landsarkiv inrättades med början 1899 i Göteborg, Härnösand, Lund, Uppsala, Vadstena, Visby och Östersund med Riksarkivet som chefsmyndighet. Sedan 2010 består Riksarkivet av olika enheter och avdelningar som bland annat omfattar de före detta landsarkiven. Det centrala Riksarkivet består av Marieberg där det i huvudsak förvaras äldre centrala arkiv från 1500-talet och framåt och Täby (Arninge) där yngre centrala arkiv samt Krigsarkivets samlingar förvaras. Både Täby och Marieberg förvarar offentliga och enskilda arkiv som rör hela landet. Värmlandsarkivet samt stadsarkiven i Malmö och Stockholm har ingått avtal med Riksarkivet då de förvarar statligt material (Westling 2022).

Idag är Riksarkivet

en statlig förvaltningsmyndighet under Kulturdepartementet. Utgångspunkten för Riksarkivets uppdrag finns i Tryckfrihetsförordningen, som ger alla rätt att ta del av allmänna handlingar. Verksamheten regleras i arkivlagen, i arkivförordningen samt i Riksarkivets instruktion (Riksarkivet 2023a).

Arkivet tar emot och bevarar arkiv, tillgängliggör arkivinformation, reglerar informationshantering och utövar tillsyn över statliga myndigheter. Riksarkivets uppdrag är att ”säkerhetsställa samhällets arkivinformation och göra den möjlig att använda över tid” (ibid). Forskning, rättsväsende och allmänhet ska kunna ha tillgång och insyn i arkivets verksamhet och kulturarv (ibid). I tryckfrihetsförordningens (TF) andra kapitel, 4 §, står det om vår rätt att kunna ta del av allmänna handlingar som inkommit och upprättats hos en myndighet. Offentlighets- och sekretesslagen (OSL) kan ge skydd åt privatpersoner med den så kallade personsekretessen som gäller i högst 70 år om det finns uppgifter i handlingar som kan behöva vara skyddade. Skyddas arkiven på rätt sätt i både fredstid och under speciella omständigheter som väpnade konflikter, naturkatastrofer och samhällskriser, har vi en möjlighet att upprätthålla dessa rättigheter.

3.3.2 Danska Rigsarkivet

Rigsarkivet är huvudarkivet i Danmark med avdelningar i Köpenhamn, Viborg, Odense och Aabenraa. Arkivet omfattar även landsarkiven och Erhvervsarkivet samt Dansk Data Arkiv. Ända till slutet av 1900-talet dominerade den danska staten arkivsektorn i Danmark. Både arkivarieprofessionen och arkivpolicyn utvecklades i de statliga arkiven liksom i Sverige. Arkivjuridiken berörde huvudsakligen de

statliga arkiven under lång tid. Arkiven användes mestadels av juridiska och administrativa skäl. De användes även till att bygga upp den moderna nationalstaten. År 1663 etablerades en separat institution för juridiska handlingar som var tänkta att bevaras under lång tid, det så kallade Gehejmearkivet (Edquist et al. 2023, s. 32).

Arkivets samlingar sträcker sig tidsmässigt från 1100-talet till nutiden och består av allt från medeltida pergament till dagens IT-system. Dessa samlingar har Danmarks historia som centralt tema och utgör grunden till historisk forskning, vetenskap, utbildning, identitet och demokratisk debatt i Danmark förutom att Rigsarkivet är en del av den historiska forskningens utveckling. Både gemene man och kvinna, forskare, journalister, myndigheter, verksamheter och organisationer ska kunna ta del av detta och det är av stor vikt menar Rigsarkivet (Rigsarkivet 2023c).

Rigsarkivet är

Danmarks fælles hukommelse og skal i henhold til arkivloven sørge for, at der bliver bevaret en dækkende arkivalsk dokumentation, som gør det muligt at beskrive, analysere og forstå det danske samfund og dets udvikling i fortid og nutid i flest mulige aspekter, ligesom der skal bevares dokumentation af forhold af væsentlig administrativ og retlig betydning for borgere og myndigheder (Hellum 2017, s. 11).

Tillsammans med de kommunala så kallade § 7-arkiven (det vill säga kommunernas och regionernas arkiv), utgör Rigsarkivet de arkiv som enligt den danska arkivloven benämns som offentliga arkiv. Arkivens huvudsakliga funktion är att vara kulturarvsinstitutioner. De offentliga arkiven ska även dokumentera förhållanden som kan vara av vikt för medborgarna och samhället. De samlar in och tar hand om det gemensamma kulturarvet. Arkivens samlingar kan berätta om vilka beslut som togs vad gäller politik, ekonomi, och administration både förr och nu och blir därför viktiga för att förstå historien och kunna forma en framtid för kommande generationer. Asbjørn Hellum menar att arkiven är viktiga och bidrar till både den ekonomiska som den demokratiska utvecklingen i samhället (Hellum 2017, s. 13). Medborgarnas rättigheter kan tillgodoses genom att avtal och domar bevaras på arkiven. Det gäller även dokumentation och domar som kan användas mot den offentliga förvaltningen. Det är Rigsarkivet som avgör vilka dokument som ska bevaras från den offentliga förvaltningen (ibid).

Den danska arkivlagen sätter ramarna för vad Rigsarkivet ska och kan göra. Det danska Rigsarkivets skriver följande om sig:

Vores data er din og min fælles hukommelse. Når vi deler data og viden med dig og andre offentlige og private aktører skaber vi nye indsigter og forståelser om vores samfund. Dét er vores bidrag til at løse aktuelle udfordringer og til at understøtte en informeret debat om vores fælles fremtid” (Rigsarkivet 2023a).

Rigsarkivet ser sig som en brobyggare mellan ”fortid, nutid og fremtid (Rigsarkivet 2023b) och är Danmarks digitala minne då de bevarar en stor del av sina samlingar digitalt som den danska offentliga och privata sektorns har tillgång till både nu och i framtiden (ibid). Huvuduppgiften ligger i att säkra bevarandet av ”autentisk dokumentation af det danske samfunds udvikling i flest mulige aspekter” (Kulturministeriet 2023).

En stor del av Rigsarkivets samlingar är digitala. Sedan 2010 är det huvudsakligen digitala leveranser som görs till arkivet. Dock utgörs huvudparten av samlingarna av pappersdokument. I Rigsarkivets olika avdelningar och magasin finns ungefär 460 hyllkilometer autentisk dokumentation av Danmarks historia samlade. Viktiga dokument som exempelvis Kongeloven från 1665 och Grundlovene från 1848 till 1955 samsas med dokument som handlar om människors vardagliga liv exempelvis kyrkoböcker, skolprotokoll med mera (Hellum 2017). Den digitala arkiveringen styrs av politiska beslut i Danmark. Rigsarkivet ska på ett effektivt och säkert sätt kunna hantera den växande datamängden och tillämpar EU-kommissionens principer för digital arkivering; aArchiving. Ett av Rigsarkivets riktmärken för digital arkivering som gäller säkerhet handlar om att lagra och hantera data på ett förtroendeingivande och integritetsmässigt sätt (punkt 3 av 8) (Rigsarkivet 2023d).

3.3.3 Likheter och skillnader

Likheterna mellan de två arkiven är många. De är båda institutioner som har verkat under många hundra år. De har båda olika enheter och avdelningar ute i respektive land och de lyder båda under kultursektorn i sina respektive länder; i Sverige är det Kulturdepartementet och i Danmark Kulturministeriet. Verksamheterna regleras båda av respektive arkivlag. De har liknande uppdrag som går ut på att ta emot och bevara arkiv och tillgängliggöra dem för alla som vill ta del av dem. Arkivprofessionen och arkivpolicyer har utvecklats i riksarkiven under århundradenas gång. Det finns dock några skillnader mellan riksarkiven. I Sverige har vi rätt att ta del av allmänna handlingar. Handlingsoffentlighet finns i Danmark men har en annan utformning än i Sverige. Detta påverkar hur mycket jag kan få ta del av Rigsarkivets krisberedskap. Danmark fick en arkivlag tidigare än vad Sverige fick.

4. Tidigare forskning

Inom arkivvetenskap är krisberedskap ett tämligen outforskat område, i alla fall vad gäller den svenska och danska arkivsektorn. Kapitlet delas in tematiskt utifrån forskningsfrågorna då det även är strukturen för undersökningens resultat- och analysdel längre fram. De texter som presenteras behandlar ämnesområdet på olika sätt.

4.1 Kulturarv och väpnade konflikter

Att skydda kulturarvet under krig är inte en lätt historia. Väldigt lite forskning har gjorts vad gäller skyddande av ett lands kulturarv från att förstöras i krig, menar Mattias Legnér. Även frågan om hur urvalet gjordes av det som skulle skyddas och vilka metoder som användes har det forskats väldigt lite om (Legnér 2022b). Mattias Legnér har skrivit ett antal texter om kulturarv och krig i Uppsala universitets forskningsprojekt Forskning i kulturvård. De flesta av texterna är publicerade under 2022. Han skriver om hur kulturarv har betraktats, värderats och använts i relation till hot om krig och krisberedskap. Han tittar även på vilken roll som kulturarv spelar när samhället befinner sig i kris. I sin bok *Värden att värna. Kulturminnesvård som statsintresse i Norden vid tiden för andra världskriget* (2022b) är hans övergripande fråga: ”Hur blev kulturegendom utpekad som ett statsintresse, vad innebar det och hur tog det sig uttryck?” Han vill med sin forskning visa på ”samspelet mellan kulturvård, konst, historia och nationsbygge” och ”hur svåra kriser som krig kan sägas aktivera och göra bruk av nationell kultur och historia” (Legnér 2022b, s. 15). Han har ett nordiskt fokus och perspektiv och menar att detta ofta saknas i historisk forskning. Det är av intresse för min studie.

I artikeln ”Attacker mot kulturarv vid väpnade konflikter: en forskningsöversikt” i *Militärhistorisk tidskrift* (2016a), gör Legnér en litteraturöversikt över tidigare forsknings slutsatser till varför kulturarv ofta blir utsatt under väpnade konflikter. Motiv och orsaker bakom angreppen undersöks. På uppdrag av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap samt Riksantikvarieämbetet har Mattias Legnér gjort en kunskapsöversikt: *Skydd av kulturarv* (2022) ”för att skapa en gemensam utgångspunkt i det fortsatta arbetet med skydd av kulturarv i händelse av krig eller krigshot” (s. 2). Legnér försöker sammanställa aktuell reglering och göra en sammanställning av områdets utveckling. Det är inte en utvärdering utan en kunskapsöversikt över krisberedskapen.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har tillsammans med Riksarkivet och Myndigheten för samhällsberedskap (MSB) samt i samråd med Försvarsmakten, tagit fram en rapport om kulturarvets behov i en beredskapkontext: *Civilt försvar mot 2030 – ett totalt försvar i balans*. Skydd av kulturarv får ett eget kapitel i rapporten som huvudsakligen presenterar förslag på hur det civila försvaret kan stärkas. Jag hänvisar en del till rapporten i min studie, speciellt vad gäller kulturarvsbegreppet. RAÄ:s *Årsredovisning 2022* om kulturarvets utsatthet i krig och väpnade konflikter (2023) används även i studien.

I boken *(W)archives. Archival imaginaries, war, and contemporary art*, red: Daniela Agostinho, Solveig Gade, Nanna Bonde Thylstrup och Kristin Veel från 2020, kan man läsa olika artiklar om hur arkiv har använts och används i krig för att exempelvis få information om infrastruktur och territorier med målet att kunna identifiera fiendens geografiska plats och därmed kunna förstöra och skada på olika sätt. Digital arkivering har blivit en väsentlig del av krigföring menar författarna. Boken används utifrån perspektivet hur arkiv kan användas i väpnade konflikter.

Unesco har tagit fram handboken *Hotat kulturarv. Evakuering av kulturföremål i en katastrofsituation* (2020). Det är en handbok i hur man går tillväga i ett katastrofläge och tas upp som exempel på hur man kan ta hand om och skydda kulturarvet.

4.2 Kulturarv och katastrofer

År 2018 hölls för första gången i Norden en konferens med temat ”Kulturarv og katastrofer, forebyggelse og redning”. Det var Nordisk Konservatorforbund (NKF) som höll i den och det var första gången som man gemensamt kunde diskutera temat i en nordisk kontext. Katastrofer av olika slag och ödeläggelse av kulturklynder på grund av terrorism i Norge och översvämningar i Danmark samt vulkanutbrott på Island var några av flera allvarliga samhällskriser som föranledde konferensen, där bland annat förebyggande arbete, erfarenhetsutbyte och långtidsprognoser var föreläsningssämnerna (Sigurkarlsdóttir 2018). Karen Sigurkarlsdóttir skriver i tidskriften *Nordisk Arkivnyt* om konferensen men även om hur man kan arbeta förebyggande för att undvika att kulturarvet skadas av naturkatastrofer i artikeln ”Kulturarv og katastrofer, forebyggelse og redning”. Från ovannämnda konferens används artikeln ”Handling water damaged documents after the cloudburst in Copenhagen on July 2nd, 2011” av Asger Svane-Knudsen. Han tar upp hur ett skyfall sommaren 2011 i Köpenhamn påverkade olika myndigheters dokument och hur man gick till väga för att försöka rädda dem.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har skrivit en *Handbok i krisberedskap och restvärdesräddning för konst- och kulturhistoriska samlingar, byggnader och miljöer* (2016) som handlar om förebyggande katastrofarbete för att kunna rädda kulturarvet. RAÄ har även skrivit *Räkna med kulturarvet – hållbarhet och klimat* (2023b) som används i arbetet.

4.3 Kulturarv och samhällskriser

Riksarkivet har kommit ut med en vägledning, *Utökat bevarande vid kris* (2023), för statliga myndigheter först och främst, men även till de myndigheter och organ som tillämpar arkivlagen (1990:782). Samhällsviktig information skapas även utanför den offentliga sektorn och därför vänder sig även vägledningen till enskild sektor. Förslag på åtgärder ges ”för utökat bevarande och råd om krisbedömning och informationsvärdering” vid extraordinära händelser och andra kriser som kan påverka samhället (Riksarkivet 2023, s. 4). Riksarkivet menar att det är viktigt med arkiv som kan vittna om de konsekvenser en kris har fått. Det är inte bara vid nationella kriser som vägledningen kan vara till hjälp utan även när en kris sker på en enskild ort eller i en särskild samhällsgren. Vårt gemensamma kulturarv och rättsskipningsaspekten nämns som en viktig faktor varför bevarande av arkivhandlingar är viktiga: ”Genom att myndigheter och andra aktörer tillämpar ett utökat bevarande vid kriser kan sådana handlingar som annars inte skulle ha hamnat i arkiven bevaras och göra arkivbestånden rikare. Detta gagnar rättsskipning, förvaltning, allmänhet och forskning – och bidrar dessutom till bevarandet av vårt gemensamma kulturarv” (ibid). Vägledningen tar upp olika åtgärder som kan tas i anspråk i det dagliga arbetet på arkivet under en kris och tipsar om tillvägagångssätt, exempelvis hur man ska tänka vid gallring. Vissa typer av handlingar som vanligtvis gallras är kanske intressanta och viktiga att ha kvar och undanta från gallringsprincipen då de kan säga något om människors tankar under en krissituation, exempelvis enkäter eller inlägg på sociala medier. Informationsflödet kan säga mycket om en kris i efterhand (Riksarkivet 2023). Vägledningen är mer tänkt för arbetet med att bevara informationsflödet som skapas under en kris.

I tidskriften *Nordisk arkivnyt* har några artiklar från 2020 använts som behandlar Covidpandemin. Marie Lennersand från Riksarkivet skriver i artikeln ”Coronapandemin och svenska Riksarkivet” om hur pandemin påverkade Riksarkivet. Anna-Kristina Andersson skriver i samma tidskrift i artikeln ”Utökat bevarande under coronaepidemin” om vikten av att bevara information om pandemin under pandemin. Johanna Sofie Lereim tar i artikeln ”Corona-nedlukningen insamlas och bevaras” upp om hur Riksarkivet arbetade med

dokumentation under pandemin. Alla tre artiklar är intressanta i min studie för att se hur en samhällskris påverkade arbetet i de två riksarkiven och hur det påverkade skyddet av samlingarna.

5. Teori

5.1 Arkivteoretiskt perspektiv

Enligt Terry Cooks teori om paradigmskiftet inom arkivvärlden, har arkivarier gått från att vara passiva väktare av kulturarvet till aktiva skapare av sociala och kollektiva minnen (Cook, 2001). Det har alltid funnits behov av att lagra information på något sätt ända sedan skrivkonsten gjorde det möjligt att få ner viktiga saker på pränt. Arkiven har varit och är ”förvaltare av ett gemensamt minne, med viktiga uppgifter såväl för förvaltning som för kulturarv och demokrati” (SOU 2019:58, s. 134). Som bevis har arkiven haft och har en viktig funktion: ”för att ett visst förhållande existerat eller för att en händelse inträffat” (ibid, s. 135). Denna funktion kan hittas i Terry Cooks fjärde paradigm som innebär att arkiven kan användas som källor till upprättelse och identitetsskapande. Därför är det av oerhörd stor vikt att arkiven och dess innehåll får fortsätta att finnas och att arkiven har beredskap för hur denna existens ska kunna fortsätta även när samhället vi lever i befinner sig i en kris av något slag.

I arkivlagen (SFS 1990:782) står det om skydd av arkiv och att varje myndighet ska ”skydda arkivet mot förstörelse, skada tillgrepp och obehörig åtkomst”. Regeringens särskilda utredning om säkerställande av samhällets tillgång till allmänna handlingar nu och i framtiden, *Härifrån till evigheten*, tar bland annat upp de globala målen:

Arkiven har stor betydelse för tryckfrihet och offentlighet och är ett gemensamt demokratiskt instrument. Riksarkivet menar att värdet av att bevara och tillgängliggöra arkiven framgår av de globala målen och då i synnerhet Mål 16 – Främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, tillhandahålla tillgång till rättvisa för alla samt bygga upp effektiva och inkluderande institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer. Det handlar om att säkerställa allmän tillgång till information och skydda grundläggande friheter, i enlighet med nationell lagstiftning och internationella avtal. Vidare ska det främja rättssäkerheten på nationell och internationell nivå samt säkerställa lika tillgång till rättvisa för alla samt bygga upp effektiva och transparenta institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer (2016, s. 122–123).

Tyngdpunkt ligger på arkivens viktiga demokratiska funktion och vikten av rättssäkerhet. Om vi ska värna om dessa viktiga begrepp, behöver arkiven krisberedskapsplaner.

5.2 Kritisk diskursanalys

Den kritiska diskursanalysen har utvecklats av lingvister. För att analysera texter och diskurser används verktyg från språkvetenskapen som exempelvis grammatik, argumentation, ord och kategorier och metaforer. Det kritiska i kritisk diskursanalys handlar om tre olika slags kritik: ”granskning av innehållet i texter och diskurser, att detta innehåll sätts in i ett socialt sammanhang för att avslöja samhällliga maktrelationer och att någon typ av aktivitet genomförs för att förändra orättfärdiga sociala förhållanden” (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 308). Några viktiga föreställningar som diskursanalysen utgår ifrån är att det varierar mellan samhällen och epoker hur vi uppfattar vår omvärlds företeelser. Exempelvis kan det variera hur vi har kategoriserat människor genom historien på grund av olika normer och praktiker. En konstruktivistisk utgångspunkt är gemensamt för alla inriktningar inom diskursanalysen. Det innebär ”att hur vi talar om företeelser, och vilka praktiker vi i övrigt utvecklar kring dem, påverkar våra föreställningar om dem” (Boréus 2022a, s. 201).

Inom diskursanalys finns olika inriktningar, exempelvis Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi. Gemensamt för dessa tre inriktningar är att de är inspirerade av Michel Foucaults syn på språk, makt och diskurser. Foucault menade att begreppet diskurs syftade på ”en praktik som frambringar en viss typ av yttranden” (Boreus 2022a, s. 201). De tre inriktningarna har en bakgrund i strukturalistisk och poststrukturalistisk språkteori. Diskursiva praktiker ses som en viktig form av social praxis (Winther Jørgensen & Phillips 1999). ”Sociala praktiker är de sätt på vilka människor gör saker: handlingsmönster, vanor och konventioner som följer mer eller mindre explicita regler” (Bergström & Boréus 2018b, s. 23). Det är diskurserna som är de centrala studieobjekten i diskursanalysen. Den kritiska diskursanalysen vill belysa den lingvistisk-diskursiva dimensionen som finns hos sociala och kulturella fenomen och förändringsprocesser. Nationalism, pedagogik och demokrati är några ämnen som har analyserats med hjälp av kritisk diskursanalys.

Diskurser är både konstituerande och konstituerade. De bidrar till att forma och omforma sociala strukturer och processer samtidigt som de avspeglar dem. I den kritiska diskursanalysen ska språket analyseras i ett socialt sammanhang, det vill säga i social interaktion. Diskursiva praktiker bidrar till att skapa och reproducera olika slags maktförhållanden mellan sociala grupper och dessa och dessa effekter av den kritiska diskursanalysen kan ses som ideologiska. Den är inte neutral utan ställer sig på den undertrycktas sida. Kritiken ska avslöja hur maktförhållanden ser

ut och resultatet av analysen ska kunna användas till förändring på något sätt (Winther Jørgensen & Philips 1999).

5.2.1 Faircloughs kritiska diskursanalys

Kritisk diskursanalys lägger vikt på att den sociala världen skapas av diskurser, men enligt Norman Fairclough är diskurs bara en av alla sociala praktiker som finns. Faircloughs kritiska diskursanalys har sitt fokus i att undersöka förändring. I till exempel en text kan det finnas intertextualitet. En text kan få ett nytt sammanhang genom att användas på ett nytt sätt i en ny text. Förändring av mönster ska undersökas i konkreta kontexter där språket kan sättas på spel. Det är diskursen i sig som utgör föremålet för analys. Vad är det som sägs eller skrivs i utsagorna och vilka mönster kan hittas, är frågor som kan ställas (Winther Jørgensen & Philips 1999).

Norman Faircloughs kritiska diskursanalys gör skillnad mellan diskursiv praktik och annan social praktik. Diskursbegreppet kopplas bland annat till text och tal. Tillsammans konstituerar de vår omvärld (Winther Jørgensen & Philips 1999). Fairclough menar att diskurser har vissa funktioner. De kan påverka hur vi kan uppfatta verkligheten och påverka förståelsen av vårt samhälle. De kan även påverka de relationer som finns mellan olika grupper av människor (Boreus 2022a).

5.3 Varför kritisk diskursanalys?

Diskurser uttrycker bland annat "föreställningar om hur något är eller hur det borde vara" enligt Fairclough och är därför viktiga att analysera (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 309). Diskursanalys förekommer i avgränsade sammanhang och bestämda institutioner och de har ett tema. I denna uppsats är sammanhanget svensk och dansk krisberedskap med fokus på 2020-talet och temat är arkivens krisberedskap. Diskursmanifestationerna är det som sägs i lagar, policydokument, intervjudokument och andra relevanta texter för temat. För att kunna göra en diskursanalys av svensk och dansk krisberedskap under en viss period måste insamling samt analys göras av lämpligt urval av dessa diskursmanifestationer. Det är den innehållsliga aspekten som är fokus i diskursanalys när texter studeras.

Forskningsfrågorna "ska kunna besvaras med hjälp av texter i deras samhälleliga sammanhang" skriver Kristina Boréus (Boréus 2022a, s. 207). I min undersökning handlar det om krisberedskap kopplat till arkivsektorn i de texter som jag har valt

att använda i uppsatsen, det vill säga lagar, policydokument, intervjudokument och andra texter som är av vikt för temat. Forskningsfrågorna ”måste handla om betydelsen av talade och skrivna praktiker i relation till andra praktiker” (ibid). Mina frågor är inriktade på hur krisberedskapen har sett ut och ser ut förr och nu och hur det har konstruerats i lagtexter, politiska beslut, styrdokument och andra relevanta dokument samt i praktiken på det svenska Riksarkivet och det danska Rigsarkivet.

Diskursanalysen syftar på något slags social praktik. I denna uppsats är den sociala praktiken hur krisberedskapen ser ut och bedrivs på arkiven. Kritisk diskursanalys kan hjälpa mig att synliggöra om och i så fall hur diskursen har förändrats och utvecklats vad gäller riksarkivens krismedvetande och krisberedskap.

6. Metod

6.1 Val av metod

En kvalitativ metod kommer att användas med hjälp av diskursiv analys av intervjuer för att undersöka hur lagrum, politik och ekonomiska förutsättningar styr och påverkar arkivsektorns krisberedskap i Sverige och Danmark samt hur detta implementeras eller inte på två utvalda arkiv: Riksarkivet i Sverige samt Rigsarkivet i Danmark.

6.2 Diskursanalys

Texter utgör en stor och viktig del som studieobjekt inom samhällsvetenskaperna. Samhället påverkas av texter och de kan påverka människors tankar om hur ett samhälle kan vara. Om vi läser och analyserar texter kan vi få en förståelse för ”det som bygger upp *människors föreställningar om samhället*, som påverkar *relationer mellan grupper* och som bidrar till att skapa och upprätthålla vissa *identiteter*” (Boréus 2022b, s. 182). Texter kan även läsas och analyseras som ”*uttryck för vissa rådande föreställningar och relationer i ett samhälle*” (ibid). Olika texter har olika genrer och olika bestämda former och syften beroende på språk, stil och struktur. De läses och analyseras även på olika sätt (ibid). Vid dokumentstudier, som är en stor del av mitt undersökningsmaterial, kan diskursanalys användas för att kunna fokusera på den innehållsliga aspekten i det lästa. Diskursanalys är även användbar som metod om man vill studera maktperspektiv eller olika samhällsfenomen (Bergström & Ekström 2018a).

6.2.1 Urval och avgränsning

Ett visst urval av vetenskapliga artiklar, böcker, utredningar, styrdokument och uppsatser som behandlar ämnen såsom kulturarv, arkivpolitik och krisberedskap i både Sverige och Danmark läses och bearbetas utifrån forskningsfrågorna.

6.3 Intervjuer

Intervjuerna är undersökningens andra del. Syftet med intervjuerna är att få ett forskningsunderlag. Ulla Eriksson-Zetterquist och Göran Ahrne menar att intervjuer är centrala för en stor del av samhällsvetenskaplig forskning. Metoden

kan ge insikter om exempelvis olika miljöers förhållanden på ett sätt som inte litteratur kan ge. Förutom svar på frågor ger intervjuer även information om hur personen som intervjuas har uppfattat ämnet i fråga, vilket kan bidra med en ytterligare dimension till studien. En fördel med intervjuer är att de kan göras på olika sätt och frågorna och den ordning man ställer dem kan anpassas mer fritt än om man använder ett standardiserat frågeformulär. Eriksson-Zetterquist och Ahrne menar att man kanske inte får ”en djupare kunskap om ett fenomen, men man får definitivt en bredare bild med fler nyanser och dimensioner än vad man får med hjälp av standardiserade frågor” (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2022, s. 60).

Intervjuer som metod har både positiva och negativa sidor. En intervjus styrka är att den kan genomföras någorlunda snabbt och materialet från intervjun kan bli brett. En svaghet är att ”intervjun är ett resultat av ett samtal på en viss plats och vid ett visst tillfälle, där det som sägs – även om det är med ärliga avsikter – kan ha andra syften än vad intervjuaren tänkt sig eller förstår” (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2022, s. 78). Denna svaghet är viktig att vara medveten om, men kan vara svår att identifiera. De tre personer som jag har intervjuat har ställt upp på frivillig basis och är tjänstemän på respektive myndigheter, det vill säga riksarkiven och har förhoppningsvis besvarat mina frågor utifrån sina professioner och kunskap om ämnet i fråga. Förutom intervjuer används även dokumentstudier. Valet att använda intervju som metod beror på att det finns en bra möjlighet att personerna som intervjuas får utrymme att uttrycka sig mer än de skulle kunna få i en enkät. Det finns även en möjlighet att ställa följdfrågor på ett annat sätt än vid en enkätundersökning.

6.3.1 Urval och avgränsning

Intervjuer behöver planeras och struktureras, vilket innebär att en del förberedelser krävs innan intervjuerna kan äga rum. Ett tvåstegsurval har gjorts för att välja ut intervjupersoner. Först har jag valt ut det svenska Riksarkivet samt det danska Rigsarkivet som institutioner där studien ska göras. Sedan har jag med hjälp av handledare och kursledare på Lunds universitet fått fram namn på personer som kan vara potentiella intervjupersoner för mitt ämne. Två personer som intervjuas på det svenska Riksarkivet och en person på det danska Rigsarkivet har valts ut. Tanken var att även få två personer från det danska arkivet, men på grund av att arkivet inte vill svara på specifika frågor om deras krisplaner med mera, blev det bara en intervjuperson. Den danske informanten arbetar inte med säkerhetsfrågor i sitt dagliga arbete som de svenska informanterna gör. Allt detta kan påverka resultatet

på olika sätt. Det svenska perspektivet på krisberedskap kan bli mer dominerande i resultat- och analysdelen.

6.3.2. Genomförande

Semistrukturerade intervjuer användes för att alla intervjupersoner skulle få samma typ av frågor (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2022). Detta var viktigt då min studie är komparativ. Frågorna handlade om vilka policydokument som är viktiga för informanterna vad gäller krisberedskap, hur de tänker runt krisberedskap och vilka metoder de använder för att skydda sitt kulturarv. Jag ville även veta hur medvetna och proaktiva de är vad gäller krisberedskap.

Tidsramen för studien var begränsad. Materialinsamling, inläsning av material, genomförande av intervjuer samt skrivande av uppsatsen skedde under vårterminen 2023.

Utifrån vad jag kommit fram till av dokumentstudier samt intervjuer, har en komparativ studie gjorts mellan Riksarkivet och Rigsarkivet. Min undersökning kan således delas in i två delar: dokumentstudier samt intervjuer av arkivens medarbetare. Båda delar används för att kunna göra en komparativ studie.

6.4 Etiska aspekter

Mina informanter behövde vara informerade om min studies syfte och innehåll och hur de kunde komma i kontakt med mig. Det var viktigt att det fanns ett samtycke dokumenterat från informanterna. Jag behandlade informanters namn och information om och från dem så att de inte kunde identifieras (Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet 2022). Det var även viktigt att säkerställa att det inte fanns någon risk för att information skulle spridas. De inspelade intervjuerna har efter uppsatsens färdigställande raderats. Sekretess påverkade informanterna till viss del, speciellt den danske informanten. På grund av detta kunde inte informanterna svara på en del av mina intervjufrågor.

7. Resultat och analys

För att få svar på mina forskningsfrågor kommer jag i följande kapitel varva resultat och analys utifrån en tematisk struktur som utgår från mina forskningsfrågor. En kritisk diskursanalytisk ansats tas i kapitlet som inleds med att beskriva intervjusituationen och informanterna från riksarkiven. Jag går sedan över till informanternas syn på kulturarv och krisberedskap innan jag beskriver och resonerar kring arkivens formella ramar samt krisberedskap kopplat till väpnade konflikter, naturkatastrofer och samhällskriser, i ett svenskt och danskt perspektiv. Extra fokus kommer att ligga på kulturarv och väpnade konflikter då jag är speciellt intresserad av denna typ av beredskap. Det finns flera olika typer av samhällskriser, men jag kommer i denna studie endast ta upp covid-pandemin som samhällskris, då den nämns både i dokumentstudier och i intervjuerna. Vilket krismedvetande har de två riksarkiven och hur omsätts ett eventuellt krismedvetande i en praktisk krisberedskap?

7.1 Intervjuer på Riksarkivet och Rigsarkivet

Intervjupersonerna är anonyma och omnämns som informanterna Sv1, Sv2 från Riksarkivet i Sverige (på två olika ställen) och Dk1 från Rigsarkivet i Danmark. Dessa beteckningar kommer att användas genomgående i uppsatsen. De tre intervjuerna som har gjorts ägde rum i mars månad 2023. Sv1 har jobbat på Riksarkivet sedan 2018 och har en universitetsexamen i historia och arkivvetenskap och är bland annat ansvarig för säkerhetsfrågor på en av Riksarkivets filialer. Sv2 har arbetat på Riksarkivet sedan 2006 och har en doktorsexamen i historia och är strategiskt ansvarig för säkerhet på Riksarkivet. Dk1 har arbetat på Rigsarkivet sedan 1997 och har en universitetsexamen i historia och danska och är arbetar på arkivets insamlingsenhet. De båda informanterna på Riksarkivet arbetar dagligen med säkerhetsfrågor och krisberedskap är ett aktuellt ämne för dem båda. Informanten på Rigsarkivet arbetar inte med säkerhetsfrågor eller krisberedskap.

7.2 Kulturarv och krisberedskap

Kulturarv

Kulturarv har, som jag tog upp i kapitel tre, olika betydelser beroende på i vilken tid och i vilket sammanhang ordet används. Det finns en mångfald av kulturarv och en del anser att det är föränderligt och inte bör definieras. Andra anser att det är spår och uttryck från det förflutna och kan ses som dokumentarv som ska bevaras

och skyddas. Myndigheternas arkiv är en del av vårt nationella kulturarv och tillgången till beståndet och samlingar bör tryggas då de har en viktig och stor betydelse för det demokratiska samhället och ett ”särskilt värde för en fri åsiktsbildning” (SOU 2019:58, s. 198). I Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps rapport *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans*, definieras deras syn på kulturarvets betydelse:

Skyddet av vårt kulturarv och våra nationalskatter har en avgörande betydelse som samlande symboler för att stärka försvarsvilja, nationell identitet och motståndskraft i händelse av krig (Myndigheten för samhällsberedskap 2022, s. 131).

Vilka tankar har informanterna om MBS:s definition och hur ser de på kulturarv och skyddet av detsamma? Informant Sv1 menar att Riksarkivet har ett klivet förhållande till kulturarvsbegreppet. Riksarkivet är en kulturarvsmyndighet och är en del av kulturdepartementet och uppfattas som en kulturarvsaktör, men uppfattar sig ha ”ett ben i kulturarvssvängen och ett ben i rättssäkerheten och förvaltningsverige” (Sv1 2023-03-02). När Riksarkivet diskuterar det som är bevarandevärdt och vad de vill skydda är det inte i första hand det som skulle räknas som det viktigaste kulturarvsbegreppet, det vill säga något som är gammalt och bör bevaras enligt Sv1. Arkivet prioriterar rättssäkerhet och samhällsviktig information som viktiga handlingar att bevara och skydda, men även symbolvärdeshandlingar såsom exempelvis handlingar som handlar om när Skåne blev svenskt, anses också viktiga att skydda enligt en undersökning på en av Riksarkivets avdelningar enligt Sv1 (ibid).

Det som utgör ett kulturarv är inte bara något gammalt och fint utan det har någon speciell betydelse menar informant Sv2. Förr i tiden kunde kulturarvet förstöras för att krossa någon nations identitet och det görs det även i nutid menar hen. Att kulturarvet kan användas för att stärka försvarsviljan som citatet ovan anger, är kanske att gå steget för långt anser Sv2. Hen anser att orsaken till att man vill skydda kulturarv är oklar och att orsaken kan variera från tid till tid och om man är insatt i historiska händelser eller inte. Har man kunskap om historien blir även skydd av kulturarvet viktigt. Vad som skulle skyddas om något skulle hända beror på vilka samlingar som man talar om, menar hen. Riksarkivet har flera verksamheter som är spridda i landet och varje verksamhet har olika typer av samlingar. Sv2 säger att Riksarkivet har försökt göra värderingar av symboliskt kulturvärde bland sina samlingar och bland dessa värderingar står exempelvis Tryckfrihetsförordningen högt, men sådana dokument bevaras redan mycket säkert och ligger bra där de ligger menar hen. Det är viktigt att skydda dokument som är grundläggande för att samhället ska kunna fungera, som exempelvis ritningar över kritisk infrastruktur

och fastighetsregister. Dessa samlingar är det sekretess på och Sv2 kan inte berätta hur de planerar för dessa om något skulle hända. Det är viktigt med digitala kopior av symboliskt viktigt kulturarv, anser Sv2. Cybersäkerhet är ett dagligt jobb som man måste jobba mycket med och Säpo har föreskrifter för detta arbete. Sv2 vill inte redogöra för säkerhetsarbetet för de digitala samlingarna som Riksarkivet har, men det är omfattande, berättar hen (Sv2 2023-03-07).

Rigsarkivet ses som ”Danmarks hukommelse” enligt informanten från Rigsarkivet, Dk1, det står i arkivets vision och strategi. Rigsarkivet ska se till att det finns dokumentation om dagens samhälle så att framtidens människor kan ta del av historien. Det som finns på arkivet är således kulturarv och det ska enligt Dk1 vara till glädje för samhällsmedborgarna. Samlingarna på Rigsarkivet, kulturarvet, utgör en ”autentisk dokumentation i en tid av fake news” menar hen (Dk1 2023-03-17). Dk1 vill inte svara på vad som skulle räddas först av arkivets samlingar om något skulle hända. Den informationen skulle kunna användas av någon på något sätt, menar hen (ibid).

Krisberedskap

Begreppet krisberedskap kan som i kapitel tre definieras som ”förmågan att förebygga, motstå och hantera krissituationer” och syftet

att värna befolkningens liv och hälsa, samhällets funktionalitet och förmågan att upprätthålla våra grundläggande värden som demokrati, rättssäkerhet och mänskliga fri- och rättigheter” (Regeringen 2023).

Det kan även inbegripa moral och handlingsberedskap samt bevarande av demokratiska värden.

Vad är krisberedskap för informanterna i deras dagliga arbete? För informant Sv1 handlar krisberedskap om att ha en planering och rutiner om något skulle hända. Att tänka på säkerheten på arkivet har inte varit så aktuellt innan men har blivit det nu, säger Sv1 och ämnet krisberedskap är en pågående diskussion och punkt på dagordningen när det är chefsmöte. Bland annat har man diskuterat krigsplacering och hur de ska förhålla sig till det på arkivet. Hen säger att arkivet har en ”krisplan, en rutinplan, en restvärdesplan” men att de inte har konkret planerat för krisberedskap på arkivet (Sv1 2023-03-02). Det måste dock göras nu och det finns en förståelse bland medarbetarna på arkivet att det måste göras då det finns ett reellt hot i och med Rysslands krig i Ukraina, berättar Sv1 (ibid).

Informant Sv2 arbetar med krisberedskap lite då och då. När det finns behov av att uppdatera krisplaner finns ett större behov av att arbeta med krisberedskap. Hen har ett stort intresse för säkerhet och menar att säkerhetsfrågor är aktuella frågor i dagens samhälle och ett område där det händer mycket. Riksarkivet som myndighet är en del av samhällets krisberedskap menar Sv2 och det är viktigt att arkivet är en del av totalförsvarsplaneringen. ”Man sköter inte krisberedskap för sig själv” säger hen. Det var speciellt tydligt under pandemin då det som hände i samhället även påverkade Riksarkivet. På Riksarkivet har man inga övningar i krisberedskap men man fortbildar personalen med hjälp av olika webinarier om samhällets krisberedskap och undanförelse och det har varit stort intresse för dessa bland personalen berättar hen (Sv2 2023-03-07).

Informant Dk1 vet inget om krisberedskap men säger att det finns planer för krisberedskap men dessa är inga som vem som helst kan få ta del av på grund av sekretess. I Dk1:s arbete ingår det att vara ute bland myndigheter och berätta om hur de ska ta hand om sina pappersdokument, om de blir blöta, hur de ska torkas med mera. Hen hänvisar till Rigsarkivets hemsida för olika vägledningar och rättningslinjer för offentliga myndigheter. I arkivloven finns bestämmelser om hur arkivlokaler ska tas om hand, så kallad *arkivmässig hensyn*, vilket innebär att myndigheter ska se till att arkivalier bevaras så att de inte tar skada på något sätt. Rigsarkivets *Vejledning om opbevaring af papirarkivalier* beskriver hur lokalernas temperatur med mera bör vara för arkivaliernas bästa (Rigsarkivet 2022). Att vägleda myndigheterna i hur man ska ta hand om offentliga dokument blir ett slags krisberedskap menar Dk1 (Dk1 2023-03-17).

Analys:

Rättssäkerhet är viktigt för Riksarkivet. Förstörs eller försvinner dokument som har med rättssäkerhet att göra eller rätten att kunna begära ut allmänna handlingar, försvinner det demokratiska värdet hos arkiven. Dokument med samhällsviktig information som är grundläggande för det svenska samhället är ett viktigt kulturarv att skydda. Rigsarkivets samlingar ses som ett viktigt kulturarv som visar en autentisk dokumentation och är viktigt att skydda för kommande generationer som motvikt till falsk information som har blivit vanligt förekommande i samhället. Rigsarkivet vill inte dela med sig vad de skulle prioritera att skydda om ett val måste göras. De håller på sekretessen och vill inte att denna information ska kunna användas emot dem. De vill inte heller dela med sig av eventuella planer för vilken krisberedskap de har. De båda riksarkiven värnar om sitt kulturarv men har olika förhållningssätt till att dela med sig av vad som bör skyddas först och främst. Enligt

Riksarkivet är det viktigt att vara en del av totalförsvarsplaneringen och krisberedskap är ett kollektivt ansvar. Kanske kan det vara ett svar på öppenheten runt vikten av kulturarv och krisberedskap. För att förebygga, motstå och hantera krissituationer behövs gemensamma krafter. Rigsarkivets betoning på sekretess och att information kan användas emot dem om den kommer ut blir en motvikt till Riksarkivets öppenhet. De båda riksarkiven är krismedvetna och tycker att deras respektive kulturarvssamlingar är viktiga och värda att skydda men vad krisberedskap betyder i praktiken är svårare att få en bild av vad gäller det danska arkivet. Det är svårt att få en insikt i Rigsarkivets krisarbete. Enligt kritisk diskursanalys varierar det mellan samhällen och tider hur vi uppfattar vår omvärlds företeelser på grund av olika normer och praktiker. Det blir tydligt här vad gäller Riksarkivet och Rigsarkivet. Det svenska arkivet är mer benäget att dela med sig om deras syn på kulturarv och vad som kan vara viktigt att skydda till skillnad från det danska arkivet. Sekretessen är viktig för dem och rädsla finns för hur information kan användas emot dem. Riksarkiven har olika diskurser runt krismedvetande och krisberedskap helt enkelt.

7.3 Formella ramar

Riksarkivens verksamheter regleras av olika lagar och föreskrifter som påverkar deras dagliga arbete men även hur arkiven ska tas om hand på bästa sätt. Följande kapitel behandlar de arkivjuridiska regelverk som är relevanta för frågor om skydd av arkiven. Regelverken presenteras utifrån de delar som är relevanta för min studie. Hur styr och påverkar de formella ramarna arkivens krisberedskap i Sverige och Danmark?

7.3.1 Svensk lagstiftning

Arkivlagen (SFS 1990:782) är främst till för statliga myndigheter och reglerar arkiven inom den offentliga sektorn. Kommunala och statliga myndigheter berörs av den, liksom arkivmyndigheter och vissa organ med myndighetsfunktion. I lagens tredje paragraf definieras vad som utgör ett myndighetsarkiv:

En myndighets arkiv bildas av de allmänna handlingarna från myndighetens verksamhet och sådana handlingar som avses i 2 kap. 12 § tryckfrihetsförordningen och som myndigheten beslutar ska tas om hand för arkivering.” (SFS 1990:782 3 §).

I arkivlagen lyfts begreppet kulturarv fram:

Myndigheternas arkiv är en del av det nationella kulturarvet. Myndigheternas arkiv ska bevaras, hållas ordnade och vårdas så att de tillgodoser rätten att ta del av allmänna handlingar, behovet

av information för rättskipningen och förvaltningen, och forskningens behov (SFS 1990:782 3 §).

Lagen tar även upp skydd av arkiv och att varje myndighet ska ”skydda arkivet mot förstörelse, skada, tillgrepp och obehörig åtkomst” (SFS 1990:782 6 §). Båda informanterna på Riksarkivet betonade under intervjuerna att arkiven är kulturarv och att skydda arkivet är det vägledande i det dagliga arbetet och en viktig uppgift för arkivet. De lyfte fram att det är arkivlagen som styr detta (Informant Sv1 2023-03-02 och Sv2 2023-03-07).

Regeringens särskilda utredning om säkerställande av samhällets tillgång till allmänna handlingar nu och i framtiden, *Häriifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (SOU 2019:58) är en viktig översyn av arkivområdet. Bland annat har man förslag på en ny arkivlag som man anser bör inledas med en syftesparagraf som kan understryka ”vikten av att värna, bevara och tillgängliggöra den del av kulturarvet som finns hos arkiven” (SOU 2019:58, s.191). Tyngdpunkt ligger på arkivens viktiga demokratiska funktion och vikten av rättssäkerhet. Om vi ska värna om dessa viktiga begrepp, behöver arkiven krisberedskapsplaner. Arkivlagen är således en viktig grund för dessa planer.

Riksarkivet har vid flera tillfällen efterlyst en ny arkivlagstiftning. Riksarkivarien Karin Åström Iko anser att situationen är allvarlig. ”Vi ser risker för rättskipningen och kulturarvet” säger hon i en intervju i nättidningen *Magasin K* (Gordan 2023). Det digitaliserade samhället och säkerhetspolitiska läget har visat att det är nödvändigt med ”tillgång till samhällsviktig information” säger hon (ibid). Sedan Arkivlagen kom 1991 har samhället förändrats och lagen är inte anpassad till dagens sätt att arbeta, det vill säga digitalt. Om tillgången till offentliga data ska vara säkrad behöver lagstiftningen ändras, menar Åström Iko.

Vi behöver inte en ny arkivlag utan en ny arkivlagstiftning, med utpekade roller och uppdrag till Riksarkivet men också till andra, som de enskilda arkiven som också är viktiga” (ibid).

Att kunna identifiera samhällsviktig information behöver göras på grund av världsläget (ibid).

Arkivförordningen (SFS 1991:446) kompletterar Arkivlagen och Riksarkivet får enligt den meddela olika slags föreskrifter. I förordningen finns bestämmelser för statliga myndigheter och i den benämns Riksarkivet som en statlig myndighet (SFS 1991:446 8 §).

Tryckfrihetsförordningen (SFS 1949:105) har rötter tillbaka till år 1766. Arkivlagens tredje paragraf som behandlar rätten att få ta del av allmänna handlingar kan kopplas till Tryckfrihetsförordningen (TF) och syftar till offentlighetsprincipen, det vill säga handlingsoffentligheten. Enligt paragraf ett i TF syftar tryckfriheten

till att säkerställa ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt skapande. Tryckfriheten innebär en frihet för var och en att i tryckt skrift uttrycka tankar, åsikter och känslor samt att offentliggöra allmänna handlingar och i övrigt lämna uppgifter i vilket ämne som helst” (SFS 1949:105 1 §).

Detta uttrycks även tydligt i Arkivutredningen *Häriifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (SOU 2019:58, s. 198) där myndighetsarkivens värde för en fri åsiktsbildning lyfts fram och därför är det viktigt att skydda och bevara arkiven. Informant Sv1 tar upp Tryckfrihetsförordningen som en viktig lag för arbetet att skydda arkiven (Sv1 2023-03-02). Unesco har nyligen utsett Tryckfrihetsordningen från 1766 till världsminne. Riksarkivet och Kungliga biblioteket förvarar de viktiga dokumenten idag (Regeringen 2023c).

Lagen om undanförsel och förstöring (SFS 1992:1402) är tillämplig i krig och det är regeringen som bestämmer om så ska vara fallet

om Sverige är i krigsfara, det råder sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av att det är krig utanför Sveriges gränser eller av att Sverige har varit i krig eller krigsfara” (SFS 1992:1402, 1–2§).

Genom lagen kan egendom som har historisk eller kulturell betydelse försvaras mot förstörelse som kan ske under krig. I internationell rätt finns liknande regler om kulturskydd. I Haagkonventionen anges skyldigheter att skydda och respektera kulturell egendom exempelvis (Unesco 1954).

Riksarkivet är en av flera kulturinstitutioner som berörs av lagen om undanförsel och förstöring (1992:1402) och av *Förordningen om undanförsel och förstöring* (SFS 1993:243) (Riksantikvarieämbetet 2022). Dessa handlar om hur kulturinstitutionerna ska planera för hur exempelvis arkivhandlingar, föremål och böcker ska undanföras i händelse av krig. ”Sedan 1939 har undanförsel av kulturföremål, arkivhandlingar och böcker varit mer eller mindre reglerad i lagstiftning” (Legné 2022c s, 5). *Förordning om ändring i förordningen (1993:243) om undanförsel och förstöring* (SFS 2022:529) kom 2022 och innebär att de så kallade beredskapsmyndigheterna ”ska planera hur egendom som

huvudsakligen används inom myndighetens verksamhetsområde ska undanföras” (SFS 2022:529, 2§) och de ska även ”planlägga förstöring av egendom som huvudsakligen används inom myndighetens verksamhetsområde” (ibid, 9§). Riksarkivet är ingen beredskapsmyndighet men ska liksom andra namngivna myndigheter enligt förordningen, ”planera hur arkivhandlingar, böcker, konstverk, natur- och kulturhistoriska föremål ska undanföras” (ibid, 2§). Myndigheten för samhällsskydd och beredskap ska planlägga myndigheternas samordning av undanförelse och myndigheterna ska samråda med MSB vid planläggning av undanförelse (ibid). Informanten Sv1 anser att Riksarkivet borde bli en beredskapsmyndighet på grund av arkivets samhällsnytta och betydelse för samhällets rättssäkerhet (Sv1 2023-03-02).

Både informanterna Sv1 och Sv2 säger att det inte finns någon undanförelseplan på Riksarkivet i nuläget. Enligt lag är arkiven skyldiga att ha en undanförelseplan och man håller därför på att utarbeta en för undanförelse och förstöring. Arbetet med detta och själva undanförelseplanen är sekretessbelagda och jag fick därmed inte ta del av detta vid intervjuerna. Informanterna kunde dock berätta att det inte är aktuellt att flytta på arkiv vid en extraordinär händelse eller höjd beredskap. Det finns större risker med att flytta på arkiven, exempelvis utsattheten på vägarna, än att ha dem kvar i magasinerna. Det är bättre att förbättra skyddet på byggnaderna menar de. Vid en krigssituation skulle Riksarkivet, enligt informanterna, välja att förstöra vissa viktiga handlingar som har med försvarssekretess att göra. I lagen om undanförelse och förstöring säger 7 § att om det finns en betydande risk att egendom kan hamna i fienders händer kan egendom förstöras (Sv1 2023-03-02 och Sv2 2023-03-07). Eftersom Riksarkivets verksamhet finns på elva olika ställen i Sverige måste planer för undanförelse hållas hemliga. Arkivet har metoder för och vet hur man ska flytta på arkiv under både fredstid och oroliga tider berättar Sv2 (Sv2 2023-03-07).

Att planera för hur ett lands kulturarv ska kunna skyddas under höjd beredskap och krig är av stor vikt menar MSB. Riksarkivet och en rad andra kulturmyndigheter ska enligt Förordning (1993:243) om undanförelse och förstöring, se till att det finns undanförelseplaner för arkivhandlingar, böcker med mera, dels för sina egna samlingar, dels för samlingar inom sitt ansvarsområde. Det är MSB som samordnar planläggning av undanförelse med kulturmyndigheterna och länsstyrelserna som i samverkan med Försvarsmakten gör planeringen på länsnivå (Myndigheten för samhällsberedskap 2022). Förordningen (1993:243) om undanförelse och förstöring § 2 omfattar endast det fysiska kulturarvet. Ett tillägg om att även skydda det

digitala kulturarvet bör läggas till anser MSB (Legnér 2022c). Lagen om undanförelse och förstörelse samt förordningen om undanförelse bör ses över anser även informanterna Sv1 och Sv2. De behöver uppdateras utifrån dagens samhälle (Sv1 2023-03-02 och Sv2 2023-03-07).

Förordning om statliga myndigheters beredskap (SFS 2022:524) beskriver vilka uppgifter statliga myndigheter har vid fredstida krissituationer och höjd beredskap. Syftet med förordningen är att statliga myndigheter genom sin verksamhet ska ”minska sårbarheten i samhället och utveckla en god förmåga att hantera sina uppgifter vid fredstida krissituationer och höjd beredskap” (§ 1). Paragraf 7 i förordningen reglerar statliga myndigheters uppgifter inför och vid fredstida krissituationer och höjd beredskap. Det handlar bland annat om att analysera verksamhetens sårbarhet, hot eller risker, se till att personalen får utbildning och övning för att kunna hantera sina uppgifter om en kris uppstår. Förordningen tar även upp hur statliga myndigheter ska tänka runt informationsskyldighet och informationssäkerhet.

7.3.2 Dansk lagstiftning

Arkivloven (LBK nr 1201 af 28/09/2016) är den senaste versionen av lagen som gäller i Danmark. Den första danska arkivloven kom 1891. Arkivloven innehåller bestämmelser för all verksamhet inom den offentliga förvaltningen och domstolarna i Danmark vad gäller arkivhandlingar. Det danska arkivväsendet ligger under Kulturministeriet som är ansvariga för arkivloven. Rigsarkivet har genom arkivloven befogenheten att instruera arkiv och offentliga myndigheter hur de ska gå till väga med bevarande och tillgängliggörande av dokument. De ger även instruktioner om hur de ska gå till väga vid eventuella skador på dokument, exempelvis vid översvämningar. Kulturministern äger enligt lagen bestämmanderätt i många olika saker såsom exempelvis lagens användningsområde, offentliga arkiv, bevaring, gallring, användning av arkivens samlingar med mera. Enligt lagens § 2 består de offentliga arkiven av Rigsarkivet och de kommunala och regionala arkiven. Enligt § 4 ska Rigsarkivet se till att

sikre bevaringen af arkivalier, der har historisk værdi eller tjener til dokumentation af forhold af væsentlig administrativ eller retlig betydning for borgere og myndigheder (LBK nr 1201 af 28/09/2016).

Paragraf 1 i *Bekendtgørelse om offentlige arkivalier og om offentlige arkivers virksomhed* (BEK nr 591 af 26/06/2003) tar bland annat upp att varje myndighet

ska ta så kallad ”arkivmässig hensyn”. Det innebär att det ska finnas regler för hur arkivalier ska kunna bevaras på ett säkert sätt och att de ska vara tillgängliga för myndigheter, offentligheten och forskare.

Enligt *Bekendtgørelse af beredskabsloven* (LBK nr 314 af 03/04/2017) är räddningsberedskapens uppgift är bland annat att förebygga, begränsa och hjälpa skador på människor, egendom och miljön vid olyckor, katastrofer, terror- och krigshandlingar eller risk för det sistnämnda. Försvarsministern har enligt lagen mandat att bestämma hur beredskapsarbetet kan ske.

Cirkulære om myndighedernes indberetning til Statens Arkiver m.k. (CIR nr 195 af 20/11/2001) berör offentliga arkivalier och offentliga arkivs verksamhet. Den tar bland annat upp att myndigheter ska ta hand om sina arkivalier så att när de levereras till Statens arkiv, kan bli tillgängliga för myndigheter och offentligheten. Paragraf 7 i cirkuläret säger att om arkivalier har blivit skadade av brand eller vatten, ska detta rapporteras till Statens arkiv och de kommer att få vägledning i hur de ska ta hand om dessa skadade dokument.

7.3.3 Övrig relevant lagstiftning för båda riksarkiven

1954 års Haagkonvention om skydd för kulturegendom i händelse av väpnad konflikt, är speciellt inriktad på kulturarvets rätt till skydd i krig. Andra världskrigets händelser ligger bakom konventionen. Haagkonventionen innebär för de länder som har skrivit under den, att kulturegendom inte får användas till försvar eller på annat sätt som skulle kunna leda till att egendomen tar skada eller förstörs. Kulturegendom ska inte heller föras ut ur landet och om det ändå sker ska det förvaras på ett säkert sätt tills kriget är slut. Tre grader av kulturegendomsskydd finns: allmänt, särskilt och förstärkt. Särskilda sköldar med olika färger kan användas på byggnader för att visa vilken grad av skydd de har. Allmänt: en blå och vit sköld; särskilt: tre sköldar och förstärkt: blåvit sköld med röd ram. Den sistnämnda skyddsgraden tillkom först 2004. Kulturegendom behöver dock inte ha någon av dessa sköldar för att få skydd under en väpnad konflikt om det inte är så att den används för militärt syfte (Haag 1954). År 1985 skrev Sverige under konventionen. Att det dröjde så länge berodde på att staten inte ville betala den engångskostnad som behövde betalas för att ta fram och sätta upp skyltar på objekt som skulle skyddas enligt Haagkonventionen (Legnér 2022c). Riksarkivet är inte intresserad av de så kallade blue shieldmärkningen på byggnaderna, enligt informanterna Sv1 och Sv2. Riksarkivets byggnader blir mer utsatta och sårbara

med sådana på (Sv1 2023-03-02 och Sv2 2023-03-07). Danmark ratificerade konventionen 2003.

Analys:

Riksarkivets arbete att skydda sitt kulturarv styrs och påverkas av de formella ramarna. Enligt arkivlagen är Riksarkivet som myndighetsarkiv en del av det svenska nationella kulturarvet och det är av stor vikt att arkivets samlingar skyddas mot förstörelse av olika slag samt otillbörlig åtkomst. Lagen är en viktig grund i Riksarkivets krisberedskapsplaner. Enligt lagen om undanförelse och förstöring ska det finnas undanförelseplaner på Riksarkivet. I dagsläget finns ingen, men arbete pågår. Det kan tyckas anmärkningsvärt att arkivet inte har haft en aktuell plan trots att lagen säger att Riksarkivet som är en tillsynsmyndighet ska ha en. Världsläget med kriget i Ukraina har gjort det extra viktigt att en plan kommer till stånd. Arkivet är en viktig källa till fri åsiktsbildning då Tryckfrihetsordningen säger att vi i Sverige har rätt till att få ta del av allmänna handlingar. Detta är något som är viktigt att värna om.

Arkivloven styr Rigsarkivets arbete som bland annat går ut på att säkra bevarandet av historiskt viktiga arkivalier som finns i arkivets samlingar. Den trycker inte på att arkivet är en del av det danska kulturarvet. I övrigt påverkar förordningar och cirkulär hur Rigsarkivet ska ta hand om sina dokument och gå till väga om de blir skadade. Det är viktigt att Rigsarkivets samlingar bevaras och är tillgängliga för offentligheten och forskning, men även för samhällsmedborgarna. Jag har inte hittat någon motsvarighet till den svenska lagen om undanförelse och förstöring i Danmark. Det närmsta är Bekendtgørelse af beredskabsloven, men den tar inte upp hur kulturarvsinstitutioner ska agera med sina samlingar i fara av krig. Det är därför svårt att veta hur mycket de formella lagarna styr och påverkar Rigsarkivets krisberedskap.

De två riksarkiven har liknande diskurser vad gäller ramlagarnas inflytande på arkiven. Respektive arkivlag reglerar arkivens huvuduppgift, det vill säga att bevara och skydda samlingarna och se till att de är tillgängliga. Dock är diskursen olika vad gäller omfånget av ramarna. Detta kan bero på att det inte finns lika mycket som styr Rigsarkivets arbete med att skydda samlingarna som det finns i Sverige eller att det finns, men att jag inte har hittat dem. En stor skillnad är offentlighetsprincipen som finns i Sverige men inte i Danmark. Fri åsiktsbildning är viktigt att värna om i Sverige och därför blir det extra viktigt att skydda

samlingarna. Samlingarna i Rigsarkivet är viktiga då de är Danmarks samlade minne.

7.4 Krismedvetande

Att vara krismedveten innebär enligt Anders Persson att inte enbart ”tänka på ett visst sätt, utan också att definiera en situation på ett särskilt sätt och i förlängningen också handla på ett speciellt sätt i den” (Persson 1996). Nedan följer hur kulturarv och krismedvetande behandlas i arkivvärlden genom dokumentstudier samt hur det ser ut i praktiken på de två riksarkiven genom intervjuer som har gjorts. Kapitlet är indelat i tre områden: Kulturarv och väpnade konflikter, kulturarv och naturkatastrofer samt kulturarv och samhällskriser och resultat från dokumentstudier varvas med intervjumaterial Hur hanterar riksarkiven i Sverige och Danmark krissituationer som kan dyka upp i form av naturkatastrofer, samhällskriser och väpnade konflikter? Vilken förmåga har de att hantera dessa situationer för att kunna skydda arkivens samlingar och därmed även en del av det svenska och danska kulturarvet?

7.4.1 Kulturarv och väpnade konflikter

Kulturarvets utsatthet i krig och väpnade konflikter har uppmärksammats genom Rysslands krig mot Ukraina enligt *Riksantikvarieämbetets årsredovisning 2022*. Därmed har även Sveriges beredskap för att skydda kulturarvet aktualiserats (Riksantikvarieämbetet 2023a). Riksantikvarieämbetets ambition är att fortsätta driva samordningen för skydd av kulturarv med hjälp av ”MSB, Riksarkivet, Kungliga biblioteket, länsstyrelserna, de centrala museerna samt övriga kulturarvsaktörer och relevanta beredskapsaktörer” (ibid, s. 53).

Kulturarvets betydelse uttrycks i rapporten *Civilt försvar mot 2030 – ett totalt försvar i balans* som följer: ”Skyddet av vårt kulturarv och våra nationalskatter har en avgörande betydelse som samlande symboler för att stärka försvarsvilja, nationell identitet och motståndskraft i händelse av krig” (Myndigheten för samhällsberedskap 2022, s. 131). Kulturarvet kan bidra till ”en känsla av kontinuitet i det rådande kaoset och ovissheten” i en väpnad konflikt och det bidrar till att människor vill rädda sitt kulturarv menar Unesco (Unesco & ICCROM 2022, s. 6). De tar upp konflikten i Mali 2013 som ett exempel då människor räddade undan privata manuskriptsamlingar från Timbuktu. Unesco har skrivit handboken *Hotat kulturarv. Evakuering av kulturföremål i en katastrofsituation* och den är tänkt att

kunna ”stärka katastrofberedskapen för kulturmiljöer” (Unesco & ICCROM 2022, s. 6). I handboken tar man steg för steg upp hur man ska gå till väga i ett katastrofläge och den ger även många referenser till litteratur om hantering och packning, transport av samlingar och organisation av förvaringsutrymmen samt tips för material och utrustning som kan användas vid en evakuering.

Andreas Lindblom, styresman för Nordiska museet i Stockholm under andra världskriget menade att kulturarvet har en ”förmåga att samla människor och ge dem kraft i oroliga tider” (Legnér 2022b, s. 11), en argumentation som kommit tillbaka i nutid. Mod och hopp kan ingjutas i människor med hjälp av ett lands kulturföremål. Dessa föremål kan ha starka kopplingar till en nations historia och rätt att existera. År 1954 antogs konventionen om skydd av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt i Haag av ett flertal stater.

I konventionen slogs det fast att kulturegendom tillhörde och definierades av nationer, men att den också ingick i ett mycket större, världsomspännande kulturarv som band ihop alla världens folk (Legnér 2022b, s. 13).

I modern historia har kulturarv ofta hamnat i skottgluggen för väpnade konflikter. Under andra världskriget förstördes mängder av kulturföremål på exempelvis museer, bibliotek och arkiv. Mattias Legnér menar att det inte handlar om slumpen att dessa institutioner skadas och förstörs i krig. Bakom plundring och skadegörelse finns ofta ”en avsikt eller medveten handling” (Legnér 2016a, s. 131). Synen på beredskap och hotbilden har förändrats sedan slutet av kalla kriget menar Legnér. Idag innebär hotbilden något helt annat än andra världskrigets risk för luftkrig. Terrorism, sabotage, blockad, luft- eller markstrid ingår nu i en mer diversifierad hotbild (Legnér 2022c). Informant Sv2 tog upp denna hotbild under intervjun och menade det finns många olika saker som Riksarkivet måste kunna skydda sig ifrån och att det måste finnas beredskap för terrorattacker, naturkatastrofer med mera (Sv2 2023-03-07).

När Tyskland invaderade Tjeckoslovakien fruktade man för ett storkrig i Europa. Det dröjde dock innan Sverige började göra några planer för evakuering av samlingar från Stockholm om det blev risk för krig. Det var viktigt att låta samlingar vara tillgängliga för allmänheten så länge det var möjligt skriver Mattias Legnér (Legnér 2022c). Under beredskapstiden fick de flesta samlingarna som fanns på museer och arkiv vara kvar i institutionsbyggnaderna och om det fanns källare i dessa användes de. År 1939 kom de första bestämmelserna om undanförsel av samlingar (SFS 1939: 948). Statliga myndigheter som hade föremål som behövde skyddas vid krigshot skulle enligt bestämmelsen göra evakueringsplaner för dessa.

En sådan plan kunde handla om vilken typ av emballage som skulle användas, hur transporten skulle gå till och vilken personal som skulle bevaka föremålen (Legnér 2022c). Vid krig eller krigsfara skulle samlingar som inte kunde evakueras ”beredas bästa möjliga skydd” (SFS 1939: 948 §8). Under denna tid var det länsstyrelserna som var ansvariga för att verkställa en eventuell evakuering av arkivhandlingar och samlingar. Enligt Legnér finns det dock inga belägg för att länsstyrelser tog detta ansvar. Flera gånger under beredskapsåren flyttades ansvaret för skyddandet av statens samlingar. Uppgiften var svårorganiserad och omfattande till sin karaktär, både logistiskt och ekonomiskt (Legnér 2022c). Informant Sv2 menar att det historiskt sett inte har varit viktigt hur man gör med undanförsel och frågan är varför man ska föra undan saker. ”Enda anledningen att flytta på arkivet skulle vara att man vill flytta det till en hemlig plats. Då kan man inte tala om var man placerar dem” (Sv2 2023-03-07). Hen tar upp att problemet med undanförsel är att man inte vet vad som är en säker plats eller inte förrän efteråt (ibid).

När andra världskriget var slut kom förslaget att bygga skyddsrum enligt brittiskt mönster i anslutning till de offentliga arkiven. Detta kom inte till stånd, men Riksarkivet flyttades till en byggnad utanför huvudstadens centrum i stället (Legnér 2022c). Både informant Sv1 och Sv2 tar upp exempel på att Riksarkivet flyttade handlingar under andra världskriget, exempelvis till Vadstena. Det fanns beredskap för att ta handlingar till Småland också, men det gjordes aldrig (Sv1 2023-03-02 och Sv2 2023-03-07). Olika förslag på hur man skulle kunna värna om kulturarvet vid fara för krig kom efter kriget, alltifrån kulturarvsspecialister i militära förband till depåer utanför städernas centra. Även mikrofilmning ansågs vara ett bra sätt att bevara kulturarvet på. Under början av kalla kriget kom förslag på att inrätta skyddsrum i berg för att kunna skydda samlingar. Bland annat var riksarkivarien och riksantikvarien inblandade i en gemensam planering. Erfarenheter från beredskapsåren för både arkiv och museer hade visat att det bästa var att kunna göra noggranna planeringar för undanförsel av samlingar och de skulle inte göras i hast. Arkiv hade transporterat samlingar till kyrkor och konsekvensen av detta hade bland annat varit fuktskadade arkivhandlingar (Legnér 2022c).

Undanförsel av samlingar är ingen lätt fråga vare sig logistiskt eller urvalsmässigt. Vilka institutioner skulle omfattas av undanförsel? Hur skulle man kunna skydda samlingar i sin helhet? Skulle eventuella ägare få tillbaka ansvaret för vissa samlingar, exempelvis depositioner? Var skulle man placera samlingarna på bästa sätt? I verkligheten innebar alla problem att lösningen skulle få bli att de flesta av museers och arkivs samlingar skulle få stanna kvar i Stockholm på sina vanliga

förvaringsplatser, oftast i centrala delarna av Stockholm. Om ett luftangrepp skulle ske, skulle dessa samlingar vara direkt utsatta. Regering och riksdag var vid den här tiden, det vill säga 1950-talet, inte villiga att ändra på lagstiftning för att underlätta för kulturarvsinstitutionerna att få tillräckligt med resurser för en effektiv krisplanering (Legnér 2022c). Idag ser man på undanförel på ett annat vis. Informant Sv2 tar upp att man inte kan vänta tills det är höjd beredskap för att skydda arkiven. De ska skyddas även när det inte är så oroliga tider. Hen menar också att om det skulle bli höjd beredskap är Riksarkivets säkerhetsnivå redan på en hög nivå (Sv2 2023-03-07).

År 1960 omorganiserades det svenska civilförsvaret och nya lagar som reglerade undanförel infördes (Legnér 2022c). Lagen om undanförel och förstöring (SFS 1961:655) infördes och denna lag tydliggjorde vilka kulturföremål som borde evakueras i tider av krig. Något som blev tydligt för myndighetschefer var att urvalet av de föremål som skulle evakueras om det blev skarpt läge var väldigt restriktivt och "en mycket begränsad elitsamling" skulle kunna föras undan (ibid, s. 19). Riksdagens, Kammarkollegiets och statsdepartementets arkiv med mera var de arkiv som Riksarkivet ville skydda. Dessa arkiv upptog ca 20 000 hyllmeter vid den här tiden och Riksarkivet ansåg att dessa volymer skulle tillhöra kategori ett, det vill säga handlingar som användes i den dagliga verksamheten (ibid).

Först 1973 började undanförelplaner produceras och handlade bland annat om hur undanförel från Stockholm skulle ske (Legnér 2022c). Riksarkivet skulle exempelvis använda Vadstena slott som de använt förut. Byggnaderna som var tänkta att användas var för det mesta byggda i sten, exempelvis gamla kyrkor och slott som inte var speciellt uppvärmda. Man ansåg att de var minst brandfarliga. I undanförelplanerna sades inget om skyddsrum för förvaring och inte heller hur de skulle skyddas. Från mitten av 1960-talet ändrades prioriteringarna och transporter av samlingar från huvudstaden ansågs inte kunna göras då man prioriterade andra ändamål som Stockholms befolkning- År 1968 togs Riksarkivets underjordiska byggnad i bruk som man hoppades skulle kunna lösa en del problem (ibid).

Efter kalla krigets slut var de gamla undanförelplanerna föråldrade och man planerade inga nya då relationerna mellan öst och väst verkade kunna vara fredliga. Myndigheter gjorde en prioriteringsordning där samlingar delades in i olika kategorier. Man förberedde för packning av föremål, men inte för transport. I mitten av 1990-talet avvecklades totalförsvaret. De föreskrifter som kom om undanförel och förstöring som utkom då nämnde inget specifikt om kulturegendom (ibid).

Sedan femton år tillbaka har museer och arkiv tagit fram säkerhetsplaner ”där undanförelse kan ingå. Säkerhetsplaner har dock tagits fram för andra syften än att skydda samlingar vid krig eller krigshot” skriver Mattias Legnér (Legnér 2022c, s. 27). Enligt MSB har mycket litet gjorts vad gäller planering för undanförelse för arkiv, bibliotek, museer och kyrkor sedan 1980-talet i Sverige och det finns därför ett stort behov av gemensam samordning och metodutveckling mellan dessa aktörer (Myndigheten för samhällsberedskap 2022).

Sedan konflikten i Ukraina bröt ut 2014 har Sveriges säkerhetsläge försämrats och behovet av att bygga upp ett totalförsvaret är stort. I en krigssituation är det Länsstyrelsen som har ansvaret för totalförsvarets civila sidas organisation. De myndigheter som är samlingsförvaltare vill inte ha långväga transporter av sina kulturföremål och de vill inte heller förvara dem i byggnader som inte kan ta hand om föremålen på rätt sätt. Lokaler ska vara brandsäkra, ha ett jämnt inomhusklimat och vara inbrottsäkra och om möjligt även bevakade. Modern krigsföring skiljer sig från 1940-talets och det kan leda till att det blir svårt att hitta platser för kulturföremålen som är säkra (Legnér 2022c). Mattias Legnér menar att ”Det svenska samhället utsätts i dag löpande för påverkanskampanjer från främmande makt, och kan leda till att svenskt kulturarv hamnar i fokus på negativa sätt (ibid, s. 37). Både Sv1 och Sv2 tar upp problematiken med långväga transporter av Riksarkivets samlingar vid en kris eller konflikt. Informanterna tar även upp det digitala hotet som är stora och att krisberedskapen har förändrats på grund av det digitala. Tillgången till arkivets olika avdelningar och lokaler har skärpts och man jobbar mycket med behörigheter för att förbättra skyddet av samlingarna (Sv1 2023-03-02 och Sv2 2023-03-07). Det är ett dagligt jobb att arbeta med cybersäkerhet, men Sv2 vill inte redogöra för vilket säkerhetsarbete Riksarkivet har kring cybersäkerhet, det är sekretess på det (Sv2 2023-03-07).

MSB har sedan 2008 ansvaret ”för att samordna planläggningen för ett antal statliga kulturarvsmyndigheters undanförelse” (ibid). Mattias Legnér föreslår att man ska återinrätta ett kulturskyddsråd (som inrättades 1960 och sedan avskaffades, oklart när) som skulle bestå av företrädare från MSB, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Statens historiska museer, Nationalmuseum och Kungliga biblioteket. Rådet skulle enligt Legnér kunna se till att MSB får en uppdatering av behovsbilden hos myndigheterna och se till att MSB:s olika råd och instruktioner kan nå kulturarvssektorn på ett effektivt sätt. Att bygga upp en beredskap för extraordinära händelser och krig tar tid och Försvarsmakten behöver bli involverad förutom MSB, länsstyrelserna och kulturarvssektorn i arbetet för att skydda vårt kulturarv som är

en del av vår gemensamma historia (Legnér 2022c). Den 30 mars 2023 kom ett pressmeddelande om att regeringen ska tillsätta en utredning för nytt nationellt kulturskyddsråd för att kunna skydda kulturarvet i händelse av kris eller krig och Riksantikvarieämbetet blir ansvariga för att utreda förutsättningarna.

Ett nationellt kulturskyddsråd kan ge förutsättningar för samordnade och kostnadseffektiva beredskapsinsatser och en kompetenshöjning inom hela kultursektorn kring skydd av kulturarv i händelse av kris eller krig. (...) Vårt gemensamma kulturarv representerar det förflutna som påverkat vad Sverige är idag och som vi har ett ansvar att skydda och bevara för kommande generationer även i händelse av kris eller krig, säger kulturminister Parisa Liljestrand (Regeringen 2023b).

MSB:s rapport *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans* tas upp som ett viktigt underlag för utredningens incitament. Carl-Oskar Bohlin, minister för civilt försvar, tar upp kriget i Ukraina som exempel på hur kulturarv förstörs ”både avsiktligt och oavsiktligt” och att ”bland sker angreppen som ett sätt för motståndaren att försöka utradera den nationella identiteten, som kulturarvet utgör.” (Regeringen 2023b). Här kopplas alltså kulturarv till en nationell identitet som är viktig att skydda och försvara.

Arkiv har använts och används i krig på olika sätt. Med hjälp av arkivhandlingar, både analoga och digitala, kan man identifiera olika mål såsom personer, infrastrukturer och miljöer i en krigssituation. Det är viktigt att dokumentera vad som händer i krig och att bevara dessa vittnesutsagor i arkiven. Det är även viktigt att skydda arkiven då de kan bli föremål för fiendens intresse men även bli en viktig förvaringsplats av dokument om krigs påverkan på människor och samhällen. Arkiv kan användas på olika sätt i krig och det är viktigt att dokumentera vad som händer i krig och att bevara dessa vittnesutsagor i arkiven. Arkiven kan bli föremål för fiendens intresse men även bli en viktig förvaringsplats av dokument om krigs påverkan på människor och samhälle (Agostinho et al 2020). Ett bevis för detta är vad som händer med Ukrainas arkiv. Den ukrainska riksarkivarien Anatolii Khromov har besökt Sverige och berättat om hur den ryska militären har stulit och bränt historiska dokument (Kero 2023). Ett exempel på att arkiv kan bli föremål för fiendens intresse.

Analys:

Hotbilden har förändrats sedan kalla krigets slut. Vikten av att skydda kulturarvet som kan inge människor en känsla av kontinuitet, sammanhang, försvarsvilja, ge kraft eller en nationell identitet, beroende på synvinkel, har blivit viktigt igen. Under andra världskriget infördes undanförselplaner i Sverige på grund av hotet om

ett luftangrepp samtidigt som det var viktigt att se till att arkivens samlingar kunde vara så tillgängliga som möjligt för allmänheten för att samla människor och ge dem kraft. Nationens historia blev extra viktigt att värna om. Efter kalla krigets slut förändrades synen på beredskap och ett behov av undanförselplaner fanns egentligen inte då man ansåg att det inte fanns något behov av dem på grund av fredliga relationer mellan öst och väst. Idag har synen på beredskap förändrats och ett behov finns för undanförselplaner på grund av världsläget och hotbilden som finns. Nu är det inte bara risk för luftkrig, utan även terrorism, sabotage, blockad och luft- och markstrid i värsta fall. Det måste finnas beredskap och planer på hur den ska gå till. Det är även viktigt att beredskapen samordnas och att arkiv, bibliotek och museer med flera hjälps åt tillsammans med Myndigheten för samhällsberedskap, Länsstyrelserna och Försvarsmakten. Kulturarvets koppling till nationell identitet lyfts extra tydligt fram som något som är viktigt att skydda och värna om. Arkivens samlingar är även viktiga att skydda från att hamna i fiendens händer för att inte kunna användas emot landet. Det är även viktigt att dokumentera det som händer i dessa tider vad gäller beredskap och skydd av kulturarvet för efterkommande generationer för att visa vikten av skyddet av arkiven.

Detta avsnitt har endast ett svenskt perspektiv och det beror på att det inte har varit möjligt att hitta litteratur som behandlar ämnet i fråga i Danmark. På det viset blir det en stor obalans och det blir svårt att svara på hur ett danskt krismedvetande omsätts i en praktisk krisberedskap på Rigsarkivet. Rigsarkivet har historiskt sett varit medvetna om hotbilden och är det även idag. Den svenska regeringen vill höja beredskapsnivån inom kultursektorn och det kommer med största sannolikhet även beröra Rigsarkivets verksamhet. Rigsarkivarien har som nämnts innan tagit upp vikten av att arkivlagen förändras och att den bör betona vikten av att värna kulturarvet. Rigsarkivet kan sägas ha ett krismedvetande som är på gång att omsättas praktiskt med bland annat en kommande undanförselplan. Krisberedskap är en aktuell fråga på arkivet som diskuteras och som är fokus i fortbildning för Rigsarkivets medarbetare. Diskursen har förändrats och utvecklats vad gäller krismedvetande och krisberedskap i Sverige och på Rigsarkivet.

7.4.2 Kulturarv och katastrofer

Klimatförändringar påverkar kulturarvet och kan i värsta fall leda till att en del kulturarv försvinner helt. Extremt väder med förändrade temperaturer och nederbördsmönster påverkar naturen och infrastrukturen på olika sätt. Bränder, stormar och översvämningar är några exempel. Långsam påverkan såsom skadedjursangrepp och nedbrytning av material kan öka hastigheten på grund av

klimatförändringarna och på så sätt skada delar av kulturarvet (Riksantikvarieämbetet 2023b). De flesta katastroferna har drabbat Norden under det senaste årtiondet. År 2018 ägde en konferens kallad ”Kulturarv og katastrofer, forebyggelse og redning” rum i Reykjavik, Island. Nordisk Konservatorforbund (NKF) stod som arrangörer för detta evenemang och riktade sig bland annat till konservatorer på både museer och arkiv. Det var första gången som man med en gemensam nordisk ansats diskuterade frågor om kulturarv och katastrofer och hur man kan förebygga och rädda kulturarvet vid exempelvis översvämningar, vulkanutbrott och terrorism. Med de klimatförändringar som äger rum i vår tid finns en större risk för att naturkatastrofer ska äga rum och påverka vårt kulturarv (Sigurkarlsdóttir 2018). Informant Sv2 menar att det inte bara är beredskap för krig som arkiv måste ha, utan även för terrorattacker och naturkatastrofer. Det finns många olika saker som man måste skydda sig ifrån, menar hen (Sv2 2023-03-07).

Något som kom fram under konferensen var att det är viktigt med förebyggande insatser. En sådan kan vara att lära ut första hjälpen för arkivalier och böcker till sin personal på bibliotek, museer och arkiv. En annan insats kan vara att se till att det finns åtgärder och krisplaner planerade om något skulle hända. Detta saknades exempelvis när arkivet i Mackintoshbyggnaden på Glasgow School of Art blev utsatt för en brand för andra gången under en fyraårsperiod, sommaren 2018. Avsaknad av krisplaner var något som togs upp som ett stort problem under konferensen. Väl förberedda och utförliga planer är av stor vikt för att kunna arbeta långsiktigt och förebyggande, menade en av konferensens huvudföreläsare Jerry Podany (Sigurkarlsdóttir 2018). Informant Sv2 tog upp vikten av att ha metoder för att kunna ta hand om skadade dokument och att man vet hur man flyttar på arkiv om det finns behov av det. ”All beredskap handlar om att man ska veta vad man ska göra när det behövs” säger Sv2 och även att rätt kompetens finns för detta arbete (Sv2 2023-03-07).

Under sommaren 2011 påverkades en stor del av den danska ön Själland och huvudstaden Köpenhamn för ett omfattande skyfall som pågick under en hel dag. Gator förvandlades till floder och källare fylldes med vatten. En stor del av de danska myndigheterna förvarar sina officiella handlingar i källarlokalerna och dessa påverkades av översvämningen. Ungefär två hyllkilometer av dokument blev vattenskadade. Den danska arkivloven ger i sådana här omständigheter det danska Rigsarkivet auktoritet att distribuera instruktioner till de danska myndigheterna om hur de ska gå till väga med dessa vattenskadade dokument. Asger Svane-Knudsen, före detta arkivarie och nuvarande kurator på Rigsarkivet och föreläsare på

konferensen i Reykjavik, var den som skulle se till att detta gjordes. Ett sätt att försöka rädda dokumenten var genom att frystorka dem och i vissa fall ta in en konservator som kunde göra rent dem på rätt sätt. Ett problem som infann sig enligt Svane-Knudesen var att inte alla offentliga aktörer följde dessa regler utan kasserade skadade dokument, vilket är ett brott mot arkivloven. Detta bidrog till att Rigsarkivet fick förbättra sitt sätt att förebygga sådana här händelser. Att digitalisera fuktskadade och mögelangripna dokument i stället för att rädda dem är en sådan lösning. En annan att de offentliga myndigheterna levererar alla sina pappersdokument till Rigsarkivet som då blir ansvarig för dokumentens kondition och att myndigheterna övergår till digital administration i stället för analog (Svane-Knudsen 2018). Rigsarkivet ge råd om hur vattenskadade arkivalier ska tas om hand i vägledningen *Anvisninger for behandling af vandskadede arkivalier* (Rigsarkivet 2023e). De varnar även på sin hemsida om det finns risk för exempelvis skyfall.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har gett ut en *Handbok i krisberedskap och restvärdesräddning för konst- och kulturhistoriska samlingar, byggnader och miljöer* som ska kunna användas som ett redskap i förebyggande katastrofarbete för att kunna rädda vårt kulturarv. En viktig del i detta arbete är riskanalys och ett systematiskt säkerhetsarbete. Handboken vänder sig till bland annat ledare och säkerhetsansvariga vid bland annat ABM-institutionerna. Beredskap behövs för översvämningar, elavbrott, storm och andra faror som kan hota kulturhistoriskt material. Enligt RAÄ är planer för säkerhet och katastrofberedskap ”ett ständigt pågående arbete och måste betraktas som färskvara” (Riksantikvarieämbetet 2016, s. 5). För att undvika att stora kulturarvsvärden går förlorade vid exempelvis bränder och översvämningar, blir det viktigt med rätt insats som exempelvis evakuering, dokumentation, packning, rätt konserveringsmetod med mera. Detta kallas för restvärdesräddning (Riksantikvarieämbetet 2016).

RAÄ menar att det är en investering att upprätta en säkerhets- och katastrofplan samt att underhålla den. Det är även viktigt att engagera medarbetare i säkerhet och katastrofberedskap. ”Graden av riskmedvetande inom organisationen kan vara av avgörande betydelse. Att skapa ett sådant medvetande är en ledningsfråga inom ramen för myndighetens allmänna säkerhets- och kvalitetsarbete.” säger Kammarkollegiet (Riksantikvarieämbetet 2016, s. 7). RAÄ anser att all personal bör känna till säkerhetsarbetet på sin arbetsplats. Säkerhetsarbetet bör enligt dem vara en öppen process och personalen kan bidra till innehållet menar de (Riksantikvarieämbetet 2016).

Rigsarkivets lokal i Köpenhamn ligger nära vatten och kan därmed riskera att översvämmas vid ett skyfall liknande det 2011. Informant Dk1 säger sig inte veta hur Rigsarkivet förbereder sig för en eventuell översvämning. Det är inte någon information som går ut till alla medarbetare säger hen, men menar samtidigt att det bör finnas en ordentlig undersökning av olika slags risker på grund av Rigsarkivets läge. Magasinen är enligt Dk1 ”top of the art”. De är klimatstyrda och har mindre lufttryck till skillnad från de gamla magasinen som Rigsarkivet hade innan som inte var tillräckligt bra och spridda på flera ställen. Det var mer bekymmer för pappersdokumentens tillstånd då säger Dk1 (Dk1 2023-03-17).

Ett längre strömavbrott är det största problemet under fredstid, menar informant Sv1. En långvarig störning skulle påverka magasinen då inomhustemperaturen skulle öka och det skulle i sin tur påverka arkivalierna. Det finns en del dokument i magasinen som är mögelangripna och som förvaras för sig själva. Möglet är statiskt och vilande i nuläget, men skulle temperaturen i magasinen öka på grund av ett långvarigt strömavbrott, skulle möglet inte längre vara vilande, utan spridas. I nuläget kyls magasinen med hjälp av el och det är bekymmersamt. Det finns diskussioner om att skaffa solceller och batterier för att kunna lösa problemet, men det är inget som är aktuellt just nu på grund av brist på pengar och personal som kan vara ansvariga för detta (Sv1 2023-03-02). Enligt Sv2 finns det sätt att hantera ett långvarigt strömavbrott. Arkivlokalerna ska vara byggda så att klimatet förändras långsamt om något händer. Det ska inte finnas fönster i lokalerna och lokalerna ska inte vara byggda vid översvämningshotade ställen. Rätt klimat i magasinen kan skydda dokumenten vid klimatförändringar, menar Sv2. Blir det ett långvarigt strömavbrott kan magasinen förslutas för att klimatet i magasinen ska hållas vid rätt temperatur så länge som möjligt. Översvämning och brand är också katastrofer som Riksarkivet är beredda på enligt Sv2. Man måste kunna tänka tanken att ”skurkar vill spränga Västerbron” för att kunna vara förberedda menar hen (Sv2 2023-03-07). *Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om arkivlokaler* (RA-FS 2013:4) tar upp hur arkivlokaler ska vara för att kunna skydda samlingarna på bästa sätt och skyddas från brand, vatten, klimat- och miljöpåverkan.

Analys:

De ökade klimatförändringarna ökar risken för bränder, stormar och översvämningar. Det är viktigt var arkivlokalerna är belägna och det är viktigt med förebyggande insatser för att kunna skydda samlingarna. Klimatanpassade lokaler som kan klara ett längre strömavbrott är idealiskt men kanske inte alltid möjligt. Då är det extra viktigt med rätt metoder såsom exempelvis plombering av magasinen

eller reservkraft som kan användas. Att tänka ut vad som skulle kunna hända för att vara beredd är också en strategi. Diskurser bidrar till att forma och omforma sociala strukturer och processer. Den ökade risken för en naturkatastrof kan bidra till att omforma hur arkiven behöver tänka kring placering av arkivlokaler och skydd av desamma.

7.4.3 Kulturarv och samhällskriser

Covidpandemin påverkade Riksarkivet som så många andra institutioner och Riksarkivets krisledningsgrupp och krisplan aktiverades under denna samhällskris. Dessa ska aktiveras om ett krisläge uppstår enligt Riksarkivets säkerhetschef Marie Lennersand. Från mars till juni 2020 hölls avstämningsmöten varje dag i krisledningsgruppen. Ansvariga att följa händelseutvecklingen under pandemin var Riksarkivets säkerhetschef, kommunikationschef och HR-chef. De skulle komma med förslag på åtgärder vid behov. När det akuta läget hade avtagit i juni tog Riksarkivets ledningsgrupp över ansvaret hur man skulle hantera pandemin mer långsiktigt. Krisledningsgruppen kallades dock in vid olika tillfällen när det behövdes, exempelvis i oktober 2020 då Folkhälsomyndigheten kallade in så kallade allmänna råd i flertalet län i Sverige. För Riksarkivets del berörde det sex av deras verksamhetsområden; Uppsala, Lund, Stockholm, Täby, Vadstena och Göteborg. Dessa råd handlade om att föreskrifter som redan fanns skulle följas mer noggrant (Lennersand 2020).

Kraftigt reducerade öppettider och åtgärder i läsesalar för att minska smittrisen var några av åtgärderna som togs under pandemin. Dessa åtgärder gick helt emot det som Riksarkivet står för, men var nödvändigt att göra (Lennersand 2020). Covidpandemin krävde att Riksarkivet fick ställa om på olika sätt, men det handlade inte om krisberedskap enligt informant Sv2. Folk var oroliga och visste inte vad som skulle hända och personalen behövde stöd på olika sätt (Sv2 2023-03-07). Riksarkivet gjorde en omställning till att bli mer digitala under denna tid. Hemarbete för de som hade arbetsuppgifter som tillät detta infördes och digitala möten i stället för fysiska blev det nya normala för att minska smittspridningen. Detta innebar dock säkerhetsrisker. Enligt Riksarkivets säkerhetschef varnade Säkerhetspolisen för cyberbrottslingar som blev vanligare under pandemin. De som satt hemma kunde vara extra utsatta för cyberangrepp. För att hjälpa till att upplysa Riksarkivets medarbetare, både de som arbetade hemma och de som var på plats, genomfördes webinarier med temat digital säkerhetskultur. Ändrade omständigheter under pandemin ledde till denna åtgärd (Lennersand 2020).

Förutom säkerhetsrisken blev frågor om hur verksamheten skulle kunna fungera på bästa sätt under pandemin och vilka kompetenser som behövdes för att detta skulle kunna ske något som diskuterades. Pandemin blev en övning i samhällsstörning menar Sv1 (Sv1 2023-03-02).

Under pandemin gick Riksarkivet ut med en rekommendation till alla statliga myndigheter att öka bevarandet. Syftet med detta var ”att se till att information om coronapandemin bevaras för att det i framtiden ska gå att få en komplett bild av Sveriges samlade insatser för att möta och hantera krisen. Den coronarelaterade dokumentationen är ett väsentligt forskningsunderlag som kommer till nytta för vårt framtida samhälle” (Andersson 2020, s. 9). Arkivlagens huvudregel för statliga, kommunala och regionala arkiv är att arkiven ska bevaras (SOU 1990:782, § 3). Även den danska arkivloven (LBK nr 1201 af 28/09/2016, § 4) tar upp att arkiven ska bevaras.

Vad gör man när något plötsligt händer i samhället som exempelvis en terrorattack och vad kan arkiven göra? Dessa frågor ledde till att Rigsarkivet satte i gång en insamling av dokument under pandemin för att bland annat kunna svara på dessa frågor. Till skillnad från föregående insamlingar av olika slag har Rigsarkivet aktivt varit ute och samlat in olika slags dokument som exempelvis fotografier i stället för att få dem levererade till arkivet (Lereim 2020). Det danska Rigsarkivet blev under pandemin uppmärksammade på att det finns saker som inte kan dokumenteras på vanligt sätt och insamlingsavdelningen på arkivet fick hitta nya vägar att arbeta på såsom att gå via sociala medier för att samla in information om pandemin. Utmaningen med insamling av samhällsdokumentation är enligt Dk 1 ekonomin. Det finns inga extra resurser att lägga på dokumentation av vissa händelser i samhället. Hen tog energikrisen som exempel på detta (Dk1 2023-03-17).

En viktig förändring som pandemin gav enligt Sv2 var själva inställningen till en kris; från att förr i tiden tycka att det var andras problem att ta itu med en kris till att inse att det är allas problem, det vill säga även Riksarkivets. Det är ett tungt ansvar att skydda arkiven menar Sv2 och detta blev extra tydligt under pandemin (Sv2 2023-03-07).

Analys:

Arbetet på Riksarkivet och Rigsarkivet under pandemin påverkades på så sätt att tillgängligheten till samlingarna begränsades med minskade öppettider och en del hemarbete, men enligt informant Sv2 handlade det inte om krisberedskap utan om

att anpassa sig till förändrade förhållanden. Något som blev uppenbart under pandemin var att det var allas jobb att hjälpa till att göra det bästa av situationen. Arkiven kunde vara tillgängliga, men inte på vanligt sätt. Risken för cyberattacker blev mer påtaglig under pandemin då digitala möten och arbete hemifrån blev vanligt.

Arkiven ska kunna klara sig även om det är en samhällskris. Vikten av att dokumentera en kris under en kris blev viktigt både i Sverige och i Danmark. Dels kan dokumentationen hjälpa om en liknande situation skulle uppstå, dels vara en autentisk dokumentation av den speciella tid som pandemin var. Förändrade diskurser formade och omformade hur riksarkiven kunde fortsätta verksamheten på respektive arkiv under pandemin.

8. Diskussion och slutsatser

8.1 Diskussion

Ämnet krisberedskap är ett aktuellt ämne på grund av världsläget med Rysslands krig i Ukraina. Krisberedskap är även ett viktigt och aktuellt ämne vad gäller arkivsektorn. Historiska dokument har bränts upp och stulits i ukrainska Chernikiv och Cherson av rysk militär. Det finns risk för att fler dokument kan förstöras i den ryska framfarten. Sveriges Radio har intervjuat den ukrainska riksarkivarien Anatolii Khromov när han besökte Sverige och han säger att ”underjordiska förvaringsrum, och stöd från våra europeiska kollegor är viktigt för att skydda arkiven” (Kero 2023). Han hoppas på ett fördjupat samarbete med EU. Det här visar vikten av att vara beredd på en eventuell kris, katastrof eller väpnad konflikt inom arkivsektorn och se till att ha krisplaner, undanförelplaner med mera. Det är även viktigt att hjälpa åt.

8.2 Slutsatser

Följande frågeställningar har styrts framställningen:

1. Vilket krismedvetande har det svenska Riksarkivet och det danska Rigsarkivet?
2. Hur styr och påverkar de formella ramarna arkivens krisberedskap i Sverige och i Danmark?
3. Hur omsätts krismedvetande i en praktisk krisberedskap på de två riksarkiven?

Följande slutsatser kan konstateras:

Synen på kulturarvets betydelse kan se olika ut. Att skydda kulturarvet kan enligt MSB hjälpa till att stärka försvarsviljan, den nationella identiteten och motståndskraften hos ett folk i händelse av krig. Bland Riksarkivets medarbetare finns olika uppfattningar och denna kluvenhet yttrar sig också i implementeringen av regelverk till exempel avsaknaden av evakueringsplan. Informant Sv1 anser att det finns två definitioner av kulturarvet. Dels något som är viktigt för identiteten och något som har symbolvärde, till exempel handlingar som berör när Skåne blev

svenskt. Dels som något som har med offentlig förvaltning att göra, exempelvis judiciellt viktiga dokument såsom Tryckfrihetsförordningen och folkbokföring. Den sistnämnda definitionen anses som viktigast att skydda om det skulle behövas. MSB:s definition att kulturarvet kan hjälpa att stärka försvarsviljan, anser informant Sv2 är att gå ett steg för långt. Hen menar att orsaken till att man vill skydda kulturarv kan vara oklar, men det hjälper att vara historiskt bevandrad. Om man har kunskap om historia blir även skydd av kulturarv viktigt. Riksarkivets medarbetare anser att det är viktigt att skydda dokument som är grundläggande för att samhället ska kunna fungera, exempelvis kritisk infrastruktur och fastighetsregister. Hur Riksarkivet ska skydda dessa är det sekretess på.

De båda informanterna från Riksarkivet är båda insatta i säkerhetsarbete och arbetar med krisberedskap och skydd av arkivets samlingar på olika sätt. Detta gäller inte informanten från Rigsarkivet. Hen har därför haft svårare att besvara frågor om skydd av kulturarv. Rigsarkivet ses som ”Danmarks hukommelse” och enligt Dk1 är det som finns på arkivet kulturarv, det vill säga Danmarks historia, och detta kulturarv ska vara till glädje för samhällsmedborgarna. Dk1 kan inte svara på vad som skulle skyddas först och främst av arkivets samlingar om så skulle behövas. Denna information skulle användas emot Rigsarkivet, menar hen. Riksarkivets medarbetare är mer utförliga vad gäller kulturarvsbegreppet än vad Rigsarkivets är. Riksarkivets medarbetare ger även mer information om vad som skulle kunna anses värt att skydda om det skulle behövas.

Krisberedskap handlar om förmågan att förebygga, motstå och hantera krisituationer för att kunna upprätthålla demokrati, rättssäkerhet och mänskliga fri- och rättigheter. För Riksarkivets medarbetare handlar krisberedskap bland annat om att ha en planering och rutiner om något skulle hända. Ämnet krisberedskap har blivit mer aktuellt på grund av världsläget och det syns även på arkivet. Bland annat har man fortbildning för personalen där man via webinarier tar upp krisberedskap och undanförelse. Inställningen till ämnet har förändrats och medarbetare är mer positiva till att diskutera det. Det finns dock inget konkret planerat för krisberedskap på arkivet enligt Sv1. Det är dock något som måste göras, menar hen. Krisberedskap sköter man inte själv. Riksarkivet som myndighet är en del av samhällets krisberedskap, menar Sv2.

Rigsarkivets informant vet inget om krisberedskap och säger att det råder sekretess på hur arkivet arbetar med detta. Det som är viktigt är att så kallad *arkivmässig hensyn* tas för att bevara arkivalierna korrekt. Det är således svårt att besvara frågan

om hur Rigsarkivet arbetar med att skydda arkiven och om detta arbete har förändrats på något sätt. Arkivet har nya magasin som är moderna och klimatanpassade och Rigsarkivet ger råd och stöd i hur myndigheter ska ta hand om sina pappersdokument om något händer dem. Det är dock inte krisberedskap. Det svenska arkivet är mer benäget att dela med sig om sin syn på kulturarv och vad som kan vara viktigt att skydda till skillnad från det danska arkivet. Sekretessen är viktig för dem och rädsla finns för hur information kan användas emot dem.

Att planera för hur ett lands kulturarv ska kunna skyddas under höjd beredskap och krig är av stor vikt. De två riksarkiven har liknande diskurser vad gäller ramlagarnas inflytande på arkiven. Respektive arkivlag reglerar arkivens huvuduppgift, det vill säga att bevara och skydda samlingarna och se till att de är tillgängliga. Enligt Riksarkivet är arkiven kulturarv och att skydda dem är vägledande i det dagliga arbetet och arkivlagen styr detta arbete. Arkiven har en viktig demokratisk funktion. Rättssäkerheten är viktig och arkiven behöver beredskapsplaner för att värna denna funktion. Arkivlagstiftningen skulle enligt riksarkivarien Karin Åström Iko behövas ses över och anpassas till det mer digitala sättet att arbeta. En föråldrad arkivlagstiftning kan utgöra ett hot mot demokratin menar Åström Iko. En fri åsiktsbildning är viktigt i vårt samhälle och tack vare Tryckfrihetsförordningen och offentlighetsprincipen har vi i Sverige rätt till att ta del av allmänna handlingar. Att skydda och bevara arkiven är av stor vikt för att kunna upprätthålla denna demokratiska del av arkivet. I Danmark finns inte en motsvarighet till offentlighetsprincipen. Allmänheten har möjlighet att ta del av handlingar i arkivets samlingar, men inte i samma utsträckning som i Sverige.

I Sverige finns Lagen om undanförelse och förstöring (SFS 1992:1402) som styr Riksarkivets arbete. Egendom som har historisk eller kulturell betydelse ska kunna försvaras mot förstörelse som kan ske i krig. Riksarkivet ska enligt denna lag, planera för hur arkivhandlingar med mera ska kunna undanförelsas. I dagsläget har inte Riksarkivet en undanförelseplan trots att de som myndighet ska ha en. Det är anmärkningsvärt och det är av stor vikt att en sådan kommer till stånd så fort som möjligt. Informant Sv2 säger att det är viktigt att ha en plan innan något händer och inte när något händer. I Ukraina stjäls och bränns historiska dokument som finns på arkiv. I före detta Jugoslavien förstördes exempelvis dokument som kunde bevisa människors identitet eller rätten till mark och egendom med mera. Enligt Terry Cooks fjärde paradigm kan arkiven ses som källor till upprättelse och identitetsskapande. Om arkiven ska kunna fortsätta vara det behövs beredskap på arkiven för detta.

Historiskt sett har Sverige haft undanförelplaner vid olika tillfällen beroende på världsläget. Under andra världskriget var risken stor för luftkrig och en undanförelplan gjordes för att dokument med mera skulle kunna transporteras bort. Hotbilden har förändrats sedan kalla krigets slut. Vikten av att skydda kulturarvet som kan inge människor en känsla av kontinuitet, sammanhang, försvarsvilja, ge kraft eller en nationell identitet, beroende på synvinkel, har blivit viktigt igen. Efter kalla krigets slut förändrades synen på beredskap och ett behov av undanförelplaner fanns egentligen inte då man ansåg att det inte fanns något behov av dem på grund av fredliga relationer mellan öst och väst. Idag har synen på beredskap förändrats och ett behov finns för undanförelplaner på grund av världsläget och hotbilden som finns. Nu är det inte bara risk för luftkrig, utan även terrorism, sabotage, blockad och luft- och markstrid i värsta fall. Det måste finnas beredskap och planer på hur den ska gå till.

Haagkonventionen från 1949 har både Sverige och Danmark ratificerat. I Danmark finns ingen motsvarighet till den svenska lagen om undanförel och förstöring. Överhuvudtaget har det varit svårt att hitta lagar eller förordningar som kan styra Rigsarkivets arbete med att skydda arkivet. Det är arkivloven och Bekendtgørelse om offentlige arkivalier og om offentlige arkivers virksomhed (BEK nr 591 af 26/06/2003) samt Cirkulære om myndighedernes indberetning till Statens Arkiver m.k. (CIR nr 195 af 20/11/2001) som på något sätt berör arkivaliernas beskydd och bevarande. Det är mest fokus på hur arkivalierna ska bevaras i dessa. Diskursen ser olika ut hur lagar och förordningar styr respektive lands riksarkiv. Detta kan bero på att det inte finns lika mycket som styr Rigsarkivets arbete med att skydda samlingarna som det finns i Sverige eller att det finns, men att jag inte har hittat dem. Informant Dk1 hänvisade till sekretess vid frågor om undanförel och skydd. Det går därför inte att svara på hur förutsättningarna för Rigsarkivets arbete för att skydda sitt kulturarv ser ut.

Förebyggande insatser för att kunna riksarkivens samlingar är av stor vikt och en del av detta är att ha klimatanpassade magasin som ska klara ett längre strömavbrott som anses vara den största risken att råka ut för enligt alla informanterna. Att tänka ut vad som skulle kunna hända för att vara beredd är också en strategi. Den ökade risken för en naturkatastrof kan bidra till att omforma hur arkiven behöver tänka kring placering av arkivlokaler och skydd av desamma.

Arkiven ska kunna klara sig även om det är en samhällskris. Under covidpandemin förändrades arbetet på arkiven exempelvis genom att tillgängligheten för

allmänheten minskades. Cyberattacker blev extra vanliga under pandemin och har påverkat och påverkar säkerhetsarbetet på Riksarkivet. På vilket sätt är oklart då sekretess råder. Något som blev viktigt var att dokumentera pandemin under pandemin. De ekonomiska förutsättningarna för riksarkivens krisberedskap är inte omfattande. Enligt de tre informanterna finns inga extrapengar för krisberedskap. Detta visade sig exempelvis under pandemin då det enligt DK1 inte fanns några extra pengar till att dokumentera pandemin.

Syftet med denna uppsats var *att undersöka hur krisberedskapen ser ut inom den svenska och danska arkivsektorn och specifikt på Riksarkivet och Rigsarkivet*. Slutsatserna visar att det är lättare att uttala sig om den svenska arkivsektorn och Riksarkivet som institution än den danska arkivsektorn och Rigsarkivet. I Sverige och på Riksarkivet finns ett krismedvetande och det är tydligt att det är viktigt att skydda kulturarvet i arkivets samlingar. Krisberedskap är en aktuell fråga som är levande. Det saknas dock fortfarande en undanförelplan som ska finnas enligt lag. Arbetet med denna lär påskyndas på grund av den aktuella världsordningen med kriget i Ukraina. Diskursen har förändrats vad gäller krisberedskap beroende på hur världsläget har sett ut och hur det skulle kunna påverka Sverige. I Danmark och på Rigsarkivet är det viktigt att ta hand om och bevara Danmarks *hukommelse*. Dock är det svårt att få reda på vad de anser är viktigt att skydda bland sina samlingar och på vilket sätt de arbetar med krisberedskap. Riksarkiven har olika diskurser runt krismedvetande och krisberedskap. Diskursen har förändrats och utvecklats vad gäller krismedvetande och krisberedskap i Sverige och på Riksarkivet. Vad gäller Rigsarkivet är det svårt att uttala sig om och i så fall hur diskursen har förändrats.

9. Förslag till vidare forskning

Vidare forskning kring ämnet krisberedskap skulle kunna handla om att titta på hur övriga nordiska länders krisberedskap inom arkivsektorn ser ut och jämföra den med varandra och/eller exempelvis den anglosaxiska arkivsektorn.

Det skulle även vara intressant att göra en jämförelse mellan de olika ABM-institutionernas krisberedskap i Sverige. Vilka likheter och skillnader finns mellan dem och vad kan dessa ha för betydelse för det svenska kulturarvets bevarande och skydd?

Rysslands krig i Ukraina och dess påverkan på den ukrainska arkivsektorn och kulturarvet skulle kunna vara ett intressant ämne för en uppsats. Man skulle även kunna titta på alla ABM-institutioner i Ukraina och hur de har påverkats och påverkas av kriget.

10. Litteraturförteckning

10.1 Tryckta källor

BEK nr 591 af 26/06/2003 – *Bekendtgørelse om offentlige arkivalier og om offentlige arkivers virksomhed.*

CIR nr 195 af 20/11/2001- *Cirkulære om myndighedernes indberetning til Statens Arkiver m.k.*

Kulturministeriet (2023). *Kulturomraader*, <https://kum.dk/kulturomraader/kulturarv-og-institutioner/arkiver>, (hämtad 2023-03-16).

LBK nr 1201 af 28/09/2016 – *Bekendtgørelse af arkivloven.*

LBK nr 314 af 03/04/2017 - *Bekendtgørelse af beredskabsloven.*

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2022). *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans.* Slutredovisning av regeringsuppdrag (Ju2022/01209/SSK).

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023). *Strukturreform av krisberedskap och civilt försvar.* [Strukturreform av krisberedskap och civilt försvar \(msb.se\)](https://msb.se) (senast hämtad 2023-04-04).

Regeringen (2023a). *Krisberedskap.* [Krisberedskap - Regeringen.se](https://www.regeringen.se) (senast hämtad 2023-04-10).

Regeringen (2023b). *Pressmeddelande.* <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/03/regeringen-tillsatter-utredning-for-nytt-nationellt-kulturskyddsrad/> (senast hämtad 2023-04-18).

Regeringen (2023c). *Pressmeddelande.* <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/05/unesco-utser-tryckfrihetsforordningen-till-varldsminne2/> (hämtad 2023-05-22).

Rigsarkivet (2022). *Vejledning om opbevaring af papirarkivalier*. https://www.rigsarkivet.dk/wp-content/uploads/2022/02/Vejledning_Opbevaring-af-papirarkivalier.pdf (hämtad 2023-05-22).

Rigsarkivet (2023a) *Om os*. <https://www.rigsarkivet.dk/om-os/> (hämtad 2023-02-16)

Rigsarkivet (2023b). *Rigsarkivets strategi 2025*. <https://www.rigsarkivet.dk/om-os/strategi/strategi-2025/> (hämtad 2023-02-16).

Rigsarkivet (2023c). *Rigsarkivets forskningsstrategi*. <https://www.rigsarkivet.dk/om-os/forskning/forskningsstrategi/> (hämtad 2023-02-16).

Rigsarkivet (2023d). *Politik for digital arkivering*. <https://www.rigsarkivet.dk/aflever-data/bevaring-af-digitalt-skabte-data/> (hämtad 2023-02-16).

Rigsarkivet (2023e). *Anvisninger for behandling af vandskadede arkivalier*. <https://www.rigsarkivet.dk/wp-content/uploads/2023/05/Anvisninger-for-behandling-af-vandskadede-arkivalier.pdf> (hämtad 2023-05-22).

Riksantikvarieämbetet (2016). *Handbok i katastrofberedskap och restvärdesräddning (RVR) för konst- och kulturhistoriska samlingar, byggnader och miljöer*, upplaga 1:4, www.raa.se.

Riksantikvarieämbetet (2023a). *Riksantikvarieämbetets årsredovisning 2022*. www.raa.se.

Riksantikvarieämbetet (2023b). *Räkna med kulturarvet – hållbarhet och klimat*. www.raa.se.

Riksantikvarieämbetet (2023c). *Definition av kulturarv*. [Definition av kulturarv och kulturmiljö | Riksantikvarieämbetet \(raa.se\)](http://www.raa.se). (Senast hämtad 2023-04-10).

Riksarkivet (2023a). *Om oss*. <https://riksarkivet.se/om-oss> (hämtad 2023-02-16)

Riksarkivet (2023b). *Utökat bevarande vid kris*. Vägledning. Version 1.0, 2023-01-25. Skrifter för offentlig förvaltning 2023:1.

SFS 1939: 945: *Lag om undanförel och förstörel*.

SFS 1961: 655. *Lag om undanförel och förstörel*.

SFS 1990: 782: *Arkivlag*. Stockholm: Sveriges riksdag.

SFS 1992:1402: *Lag om undanförel och förstörel*.

SFS 1993: 243: *Förordningen om undanförel och förstörel*.

SFS nr: 2022:524: *Förordning om statliga myndigheters beredskap*.

SFS 2022:529: *Förordning om ändring i förordningen (1993:243) om undanförel och förstörel*.

SOU 1985: 7. *Konvention om skydd för kulturegendom i händelse av väpnad konflikt jämte tilläggsprotokoll. Haag den 14 maj 1954*.

SOU 2018:25. *Juridik som stöd för förvaltningens digitalisering*. Betänkande av Digitaliseringsrättsutredningen.

SOU 2019:58. *Häri från till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv*.

SOU 2022:524. *Förordning om statliga myndigheters beredskap*.

SUCHO (2022). <https://www.sucho.org/> (senast hämtad 2022-01-27).

Totalförsvarets forskningsinstitut (2023). *Krisberedskap och civilt försvar*. [Krisberedskap - Totalförsvarets forskningsinstitut - FOI](#) (senast hämtad 2023-04-10).

Unesco (2016). Skydd av världsminnen – Unescos rekommendation om bevarande av och tillgång till dokumentarvet, inklusive i dess digitala form. Svenska Unescorådets skriftserie. www.unesco.se.

Unesco (2022). *Riktlinjer för Världsmminnesprogrammet i Sverige*. Svenska kommittén för Världsmminnesprogrammet i samråd med Svenska Unescorådet.

Unesco & ICCROM (2022). *Hotat kulturarv. Evakuering av kulturföremål i en katastrofsituation*. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM).

10.2 Litteratur

Agostinho, Daniela, Gade, Solveig, Bonde Thylstrup, Nanna & Veel, Kristin (ed.) (2020). *(W)archives. Archival imaginaries, war, and contemporary art*. Berlin: Sternberg press.

Andersson, Anna-Kristina (2020). "Utökat bevarande under coronapandemin", *Nordisk Arkivnyt*, nr 1, s. 9–10.

Arvidson, M., Geisler, U. & Hansson, K. (red.) (2013). *Kris och kultur. Kulturvetenskapliga perspektiv på kunskap, estetik och historia*, Lund: Sekel Bokförlag.

Avery, Helen (2008). "Att medverka till förändring – kulturarv och demokrati". I Jönsson, Lars-Eric, Walette, Anna & Wienberg, Jes (red.) *Kanon och kulturarv. Historia och samtid i Sverige och Danmark*. Utgiven i samarbete med Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet, Makadam förlag.

Bergh, Severin (1916). *Svenska riksarkivet 1618–1837. Meddelande från svenska Riksarkivet*. Ny följd, serie 2:5, Stockholm: Norstedt.

Bergh, Severin (1927). *Svenska riksarkivet 1837–1846. Meddelande från svenska Riksarkivet*. Ny följd, serie 2:7, Stockholm: Norstedt.

Berggren, Henrik (2020). "Vad är 'god beredskap'?". I Almqvist, Kurt (red.) *Krisberedskap i kris*, Stockholm: Axel och Margareta Ax:son Johnsons Stiftelse för allmännyttiga ändamål.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2018). "Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys". I Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.) *Textens mening och makt*, 4 upplagan, Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran & Ekström, Linda (2018). ”Tre diskursanalytiska inriktningar”. I Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.) *Textens mening och makt*, 4 upplagan, Lund: Studentlitteratur.

Boréus, Kristina & Seiler Brylla, Charlotta (2018). ”Kritisk diskursanalys”. I Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.) *Textens mening och makt*, 4 upplagan, Lund: Studentlitteratur.

Boréus, Kristina (2022a). ”Diskursanalys”. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.

Boréus, Kristina (2022b). ”Texter i vardag och samhälle”. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.

Cook, T. (2001). ”Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts”. In: *Archival Science*. Vol. 1, no1. Pp. 3–24.

Edquist, Samuel (2021). ”Makt, traditioner och skriftliga praktiker” I Jarnkvist, Karin och Nordbäck, Carola (red.) *Kritiska studier av kulturarv och museala praktiker – en tvärvetenskaplig mötesplats*, Genusvetenskap på Mittuniversitetet, Working papers no 15, Sundsvall: Mid Sweden University.

Edquist, Samuel, Bjelland, Leiv & Hansen, Lars-Erik (2023). ”The history of archives in Scandinavia”. In Hvenegaard Rasmussen, Casper, Rydbeck, Kersin & Larsen, Håkon (ed.) *Libraries, archives, and museums in transition. Changes, Challenges, and Convergence in a Scandinavian Perspective*. London & New York: Routledge.

Eriksson-Zetterqvist, U. & Ahrne, G. (2022). ”Intervjuer”. I Ahrne, G. & Svensson, P. (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.

Farge, Arlette (1989). *Smaken av arkivet*. Mediehistoriskt bibliotek 8. Glänta produktion.

Gordan, Rebecka (2023). ”Riksarkivet kräver ny lagstiftning: Det är bråttom”. Magasin K. 13 april. [https://magasink.se/2023/04/riksarkivet-kraver-ny-lagstiftning-det-ar-brattom/?utm_medium=email&utm_source=Ungapped&utm_campaign=S%C3%](https://magasink.se/2023/04/riksarkivet-kraver-ny-lagstiftning-det-ar-brattom/?utm_medium=email&utm_source=Ungapped&utm_campaign=S%C3%9B)

[A5+p%C3%A5verkas+du+av+hat+p%C3%A5+jobbet+%7C+Osannolika+fyndet+i+sops%C3%A4ckarna+%7C+Riksarkivet+kr%C3%A4ver+ny+lagstiftning](#)
(senast hämtad 2023-04-18).

Hellum, Asbjørn (2017). ”Arkiverne i samfundet”, I *Dokumentation i en digital tid – ESDH, arkiver og god forvaltningsskik*, Bloch, Elisabeth, Damgaard, Peter, Hansen, Else & Qwist Nielsen, Lise (red.). Arkivforeningen.dk.

Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet (2022). *Direktiv*, https://canvas.education.lu.se/courses/20720/pages/hantering-av-projektmaterial?module_item_id=731828 (2022-01-09).

Johansson, Anna (2020). ”Individens behov och ansvar i kris”. I Almqvist, Kurt (red.) *Krisberedskap i kris*, Stockholm: Axel och Margareta Ax:son Johnsons Stiftelse för allmännyttiga ändamål.

Jørgensen, Harald (1968). *Nordiske arkiver*, København: Arkivarforeningen.

Kero, Märta (2023). *Historiska dokument hotas i Ukraina- ”Vi vill dela vårt arkiv med EU”*. <https://sverigesradio.se/artikel/historiska-dokument-hotas-i-ukraina-vi-vill-dela-vart-arkiv-med-eu> (hämtad 2023-05-26).

Legné, Mattias (2016a). ”Attacker mot kulturarv i väpnade konflikter: en forskningsöversikt”, *Militärhistorisk tidskrift*, s. 131–160.

Legné, M (2022a). ”Kulturarv, säkerhet och geopolitik”, *OEI*, Vol. 94–95, s. 360–364.

Legné, Mattias (2022b). *Värden att värna. Kulturminnesvård som statsintresse i Norden vid tiden för andra världskriget*. Göteborg/Stockholm: Makadam.

Legné, Mattias (2022c). *Skydd av kulturarv*. Kunskapsöversikt på uppdrag av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Riksantikvarieämbetet.

Lennerstrand, Marie (2020). ”Coronapandemin och svenska Riksarkivet”, *Nordisk Arkivnyt*, nr 1, s. 7–8.

Lereim, Johanne Sofie (2020). ”Corona-nedlukningen indsamles og bevares”, *Nordisk Arkivnyt*, nr 1, s. 15–17.

Persson, Anders (1996). ”Kris och risk. Diskurser över katastrofen”, *Tvärsnitt*, nummer 1/1996, s. 10–21.

Povlsen, Anne-Krestina (2008). ”Kulturarv i et kulturteoretisk perspektiv”. I Jönsson, Lars-Eric, Walette, Anna & Wienberg, Jes (red.) *Kanon och kulturarv. Historia och samtid i Sverige och Danmark*. Utgiven i samarbete med Centrum för Danmarksstudier vid Lunds universitet, Makadam förlag.

Redin, Johan & Ruin, Hans (red.) 2016) *Mellan minne och glömska*. Studier i det kulturella minnets förvandlingar, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Sigurkarlsdóttir, Karen (2018). ”Kulturarv og katastrofer, forebyggelse og redning”, *Nordisk Arkivnyt*, nr 4, s.191–193.

Stockholmskällan (2023). *Slottsbranden 1797*. <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholmshandlingar/slottsbranden-1697/>. (Hämtad 2023-03-27).

Svane-Knudsen, Asger (2018).” Handling water damaged documents after the cloudburst in Copenhagen on July 2nd, 2011”, *Cultural heritage facing catastrophe: Prevention and recoveries*, p. 171-175, The XXI International NKF Conference IIC-Nordic Group, Reykjavik: National Museum of Iceland.

Svensk ordbok (2023). *Krismedvetande*. <https://svenska.se/so/?id=142542&pz=5> (senast hämtad 2023-04-04).

Westling, Claes (2022). *Våra historiska arkiv. En slumrande skatt*. Lund: Nordic Academic Press.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. 1. Udgave, Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Upplaga 1, Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1 Intervjuguide

Yrkesmässig bakgrund

1. Hur länge har du varit verksam på Riksarkivet/Rigsarkivet?
2. Vilken arbetsbeskrivning/ vilka arbetsområden är du ansvarig för?
3. Hur ser en vanlig dag ut på jobbet?
4. Vilken utbildning har du?
5. På vilket sätt arbetar du med krisberedskap? Har du någon specifik utbildning vad gäller krisberedskap?

Krisberedskap

1. Vad är krisberedskap för dig i ditt arbete?
2. ”Skyddet av vårt kulturarv och våra nationalskatter har en avgörande betydelse som samlande symboler för att stärka försvarsvilja, nationell identitet och motståndskraft i händelse av krig” skriver MSB i sin rapport *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans*. Vilka tankar har du om detta? Hur ser ni på Riksarkivet/Rigsarkivet på ert kulturarv och skyddet av detsamma?
3. Vilka styrdokument och lagar är de viktigaste för er i arbetet med att skydda ert kulturarv?
4. Hur ser beredskapen ut för undanförel av samlingar på Riksarkivet/Rigsarkivet? Vilka förberedelser har gjorts och/eller behöver göras vad gäller undanförel? Vilka metoder har ni använt/ använder ni? Finns det utarbetade undanförelplaner/evakueringsplaner? Om ja, har alla medarbetare fått ta del av den/dem? Går det att få ta del av den/dem? Om nej, hur har ni tänkt lösa en eventuell extraordinär händelse/kris?
5. Vilka ekonomiska förutsättningar har ni för att kunna planera för undanförel och utbrett bevarande av era samlingar?
6. Anser du att något skulle behöva ändras juridiskt sett för att ett bevarande av kulturarvet ska kunna göras på bästa sätt i en extraordinär händelse/samhällskris? Om ja, vad?

7. Hur påverkas ert arbete av allmänna förändringar i Sveriges/Danmarks beredskap, budgetförändringar, styrdokument eller annat i ert arbete med att ”skydda arkivet mot förstörelse, skada, tillgrepp och obehörig åtkomst” (Arkivlagen SFS 1990:782, 6 §)?
8. Hur görs urvalet av det kulturarv som ska räddas först? Vilka dokument och föremål värderas högst och varför?
9. Vilka katastrofer förbereder ni er för att kunna hantera?
10. Vilka problem ser du att det finns vad gäller att kunna skydda och ta hand om ert kulturarv om något skulle hända?
11. På vilket sätt har krisberedskapen på arkivet förändrats över tid?
12. Hur mycket diskuterar ni krisberedskap i ert arkiv? Sker fortbildning runt frågan för personalen?
13. Hur samarbetar ni med andra myndigheter i Sverige/Danmark runt krishantering? Hur samarbetar ni med andra inom arkivsektorn i de nordiska länderna?
14. Hur har ni ändrat ert sätt att tänka kring skyddet av era samlingar under pandemin, klimatförändringarna och kriget som pågår i Ukraina?
15. Finns det något annat som du tycker är av vikt vad gäller krisberedskapen på arkiv? Några tankar som har väckts som kan vara intressanta?
16. Är det okej att jag ställer följdfrågor vid annat tillfälle om det skulle behövas?